

Statsforvalteren
i Innlandet

Innlandet
fylkeskommune

Tiltaksplan for jordbruket i Innlandet 2022-2024

Statsforvalteren i Innlandet og Innlandet fylkeskommune:

Tiltaksplan for jordbruket i Innlandet 2022-2024

Arbeidsgruppe: Erik Lagethon (SFIN), Anne Berit Grasbakken (SFIN), Jorunn Stubsjøen (SFIN), Karoline Finstad Voll (SFIN,) Kjell Børresen (IFK), Trond Carlson (IFK), Silje Trane Randby (IFK), Tom-Arild Fredriksen (Innovasjon Norge Innlandet), Elisabeth Gjems (Innlandet Bondelag), Kristina Hegge (Innlandet Bondelag) Ola Råbøl (Innlandet Bondelag), Astrid Olstad (Oppland Bonde- og småbrukarlag), Per Lindholdt (Hedmark Bonde- og småbrukarlag)

Sekretariat og utarbeidelse av faggrunnlag: Anne Berit Grasbakken og Jorunn Stubsjøen

Forsidebilde: Menno Hoekstra og Jorunn Stubsjøen, Statsforvalteren i Innlandet

Innhold

Del I Innledning	4
Del II Faggrunnlag for Tiltaksplan for jordbruket i Innlandet	6
1. Bakgrunn.....	6
2. Innlandet er Norges matregion nr. 1.....	7
3. Overordnede nasjonale målsettinger og føringer for alle plante- og husdyrproduksjonene	8
3.1. Klimatilpasning og bærekraft	9
3.2. Dyrevelferd og dyrehelse	11
3.3. Beredskap og matsikkerhet	12
3.4. Utviklingstrender og nye muligheter.....	13
4. Felles utfordringer for alle plante- og husdyrproduksjonene	14
5. Hovedproduksjonene i jordbruket i Innlandet.....	15
5.1. Husdyrproduksjonene	16
5.2. Planteproduksjonene	21
5.3. Lokalmat	27
5.4. Landbruksbasert reiseliv.....	28
5.5. Inn på tunet og gårdsbarnehager.....	29
5.6. Urbant landbruk	30
5.7. Andre aktuelle fagtema og utfordringer	31
6. Matsvinn.....	32
7. Teknologi i jordbruket – utvikling og innovasjon	33
DEL III Tiltaksdelen	35

Del I Innledning

Bioøkonomistrategien for Innlandet (2017-2024) er en næringsstrategi med hovedmål om at Innlandet skal ta en nasjonal posisjon som bioøkonomiregion. Strategien skal bidra til økt konkurransekraft og verdiskaping i Innlandet, og til det grønne skiftet i den nasjonale økonomien. Det er Innlandet Fylkeskommune og Statsforvalteren i Innlandet som sammen med en rekke relevante aktører har utarbeidet Bioøkonomistrategien for Innlandet med tilhørende handlingsdel (2022-2024).

Tiltaksplan for jordbruket i Innlandet 2022-2024 bygger på Bioøkonomistrategien, og er utarbeidet av Statsforvalteren i Innlandet, Innlandet Fylkeskommune, Innovasjon Norge og landbrukets næringsorganisasjoner innen rammen av det regionale Partnerskapet for landbruk. Tiltaksplanen er en strategisk plan for næringstiltak innen jordbrukssektoren.

For skog- og tresektoren har Statsforvalteren i Innlandet og Innlandet fylkeskommune i samarbeid med skognæringa i Innlandet utarbeidet en tilsvarende strategisk plan for næringstiltak innen skog- og tresektoren; *Tiltaksplan for skog- og tresektoren i Innlandet 2022-2025*. Den synliggjør mange viktige næringsutviklingstiltak innen denne sektoren. Planen ble behandlet og vedtatt i møte 9. mars 2022 i Hovedutvalg for næring i Innlandet fylkeskommune.

Gjennomføringen av landbrukspolitikken innen jordbrukssektoren er i stor grad styrt av nasjonale mål, føringer og virkemidler. Det er imidlertid på flere politikkområder gitt et regionalt handlingsrom for prioriteringer og utforming av virkemidler, gjennomføring og oppfølging. Innenfor dette regionale handlingsrommet skal Tiltaksplanen være et operativt verktøy for prioritering av innsats og ressurser fra de ulike aktørene, og den skal være førende for virkemiddelbruken. Tiltaksplanen skal føre til ønsket utvikling og gi kraft til landbruket i Innlandet. Tiltaksplan for jordbruket i Innlandet bygger på Bioøkonomistrategiens fem målsettinger, samt de ulike innsatsområder, strategier og prioriteringer som er nedfelt i Regionalt bygdeutviklingsprogram for Innlandet 2019-2022.

I Tiltaksplanen har vi for de ulike produksjonene/fagområdene beskrevet status og utfordringsbildet, samt sett på muligheter for utvikling og verdiskaping. I kapittel 4 er det store utfordringsbildet for jordbruket i Innlandet beskrevet. Dette er en del av det store utfordringsbildet vi ser for landbruket i hele landet i dag.

Tiltaksplanen har vært ute på høring. Det var svært god respons på høringsrunden, og vi har mottatt mange og svært godt forankrede og gjennomarbeidede innspill. I høringsinnspillene er jordbruket som næring og verdiskaper påpekt, og videre den betydning jordbruksproduksjonene har for videreforedlingsindustrien/næringsmiddelindustrien og dennes verdiskaping og grunnlag for arbeidsplasser og bosetting.

Jordbruksproduksjonene i Innlandet er avgjørende for landets matvareproduksjon og derved matvareberedskap og selvforsyning. Svært mange av høringsinstansene har påpekt den generelle situasjonen og de store og grunnleggende utfordringene jordbruket i Innlandet står overfor i dag. Utfordringene er i hovedsak knyttet til økte kostnader, svak og redusert lønnsomhet og et stort behov for investeringer. I tillegg har vi fått inn innspill på en del andre utfordringer knyttet til situasjonen for landbruket i Innlandet spesielt. Dette er innspill som omhandler blant annet tap av beitedyr til rovvilt – store tap i beiteprioriterte områder, utnyttning av utmarksbeiteressurser, beiterettigheter og ulike arealkonflikter.

Partnerskapet deler bekymringen over den generelle utviklingen og situasjonsbildet i jordbruket, slik den fremstår vinteren og våren 2022. De regionale aktørene og derved Tiltaksplanen rår imidlertid over begrenset med virkemidler/verktøy/ressurser til å møte disse store og grunnleggende utfordringene, som i all hovedsak vil måtte løses gjennom den sentrale landbrukspolitikken.

Tiltaksplanens tiltaksdel vil på dette grunnlag måtte ha hovedfokus på tiltak og satsinger som er mulige å finansiere/etablere gjennom våre tilgjengelige virkemidler og vår ressursinnsats. Dette vil blant annet være fellestiltak som bidrar til økt kunnskap og kompetanse, utredninger, ulike samarbeidstiltak, prosjekter med fokus på for eksempel kostnadsreduksjon, økt kvalitet, markedstilpasninger, ny kunnskap, klimatilpasning, etablering av nettverk, støtte til grønn utdanning med mer.

Tiltaksplan for jordbruket omfatter jordbrukssektoren. Det er i dette dokumentet generelt sett benyttet begrepet «landbruk» på flere ulike fagområder, tiltak og satsinger. Dette fordi begrepet «landbruk» er et omforent og godt innarbeidet begrep.

Tiltaksplanen for jordbruket i Innlandet vil også kunne være et viktig kunnskapsgrunnlag for nasjonale myndigheter om utfordringene og mulighetene for jordbruket i Innlandet, og hva som skal til for å skape et fremtidsrettet og bærekraftig jordbruk inn i det grønne skiftet. Et fremtidsrettet og bærekraftig jordbruk er essensielt for landets matvaresikkerhet og beredskap, og landbrukets bidrag til grønn verdiskaping.

Del II Faggrunnlag for Tiltaksplan for jordbruket i Innlandet

1. Bakgrunn

Innlandet er Norges viktigste matregion, og jordbruksproduksjonen i Innlandet genererer svært stor verdiskaping gjennom ulike husdyr- og planteproduksjoner og komplette verdikjeder for disse. Verdikjedene omfatter produksjon av kjøtt, mjølk og planter hos bonden og foredling via næringsmiddelindustri og fôrindustri m.m. I tillegg har vi forsknings- og utviklingsbedrifter samt utdanningsinstitusjoner innenfor jordbruk som også bidrar til verdiskaping og utvikling.

Med dette som utgangspunkt ser vi at Innlandet har en solid posisjon og store muligheter for videre utvikling. Det er imidlertid også en del utfordringer. Gjennom arbeidet med tiltaksplanen har vi for de ulike produksjonene og utvalgte satsingsområder beskrevet status og utfordringer. Vi har videre sett på hvilke muligheter som ligger innenfor de ulike produksjoner/satsingsområder, og utarbeidet forslag på tiltak.

Gjennomføringen av landbrukspolitikken innen jordbrukssektoren er i stor grad styrt av nasjonale mål, føringer og virkemidler. Det er imidlertid på flere politikkområdet gitt et regionalt handlingsrom for prioriteringer og utforming av virkemidler, gjennomføring og oppfølging. Planen skal være et operativt verktøy for prioritering av innsats og ressurser fra de ulike aktørene, og den skal være førende for virkemiddelbruken for å nå målene skissert i Bioøkonomistrategien 2017-2024 og Regionalt Bygdeutviklingsprogram (RBU) 2019-2022.

Planen er viktig for å samle alle som skal bidra rundt felles mål og prioriteringer, og den kan også være et viktig kunnskapsgrunnlag for nasjonale myndigheter om hva et samlet Innland trenger fremover i det grønne skiftet.

Innlandet fylkeskommune skal i perioden 2021-2023 utarbeide tre ny regionale planer;

- Regional plan for klima, energi og miljø
- Regional plan for det inkluderende Innlandet
- Regional plan for samfunnssikkerhet

Tiltaksplan for jordbruket vil være en del av kunnskapsgrunnlaget og grunnlagsmaterialet for alle disse planene, særlig da for Regional plan for klima, energi og miljø og Regional plan for samfunnssikkerhet. Tiltaksplanen vil også være relevant for Regional plan for det inkluderende Innlandet, da særlig når det gjelder Inn på Tunet-virksomheter og satsingene innen urbant landbruk.

Partnerskapet for jordbruk i Innlandet har vært prosjektgruppe for utarbeiding av denne tiltaksplanen. Deltakere i partnerskapet er landbrukets næringsorganisasjoner, Innovasjon Norge, Statsforvalteren og fylkeskommunen.

2. Innlandet er Norges matregion nr. 1

Foto: Menno Hoekstra, Statsforvalteren i Innlandet og Håkon Ligård

Fakta om matproduksjonen i Innlandet:

- Landets største jordbruksfylke målt i verdiskaping
- 24 % av landets matproduksjon (energinivå)
- Komplette verdikjeder for mjølk, kjøtt, egg, korn, potet og grønnsaker
- Landets største potetfylke
- Størst på storfekjøttproduksjon
- Flest dyr på utmarksbeite
- Bioøkonomiklynge i Mjøsregionen (bl.a. kompetansemiljøer avl dyr/planter)
- Flest setrer/støler i drift
- Landets nest største kornfylke
- Tredje størst på mjølkeproduksjon
- Sju læresteder som tilbyr landbruksfaglig utdanning
- Store ringvirkninger når det gjelder verdiskaping og grunnlag for utvikling ellers i samfunnet

Den samlede verdiskapingen fra landbruket er betydelig, og de landbruksbaserte verdikjedene utgjør mellom 7-9 % av den totale verdiskapingen i Innlandet (Østlandsforskning, 2016a og 2016b). Landbruket har stor betydning for bosetting og sysselsetting i mange kommuner i Innlandet. Det tradisjonelle landbruket og volumproduksjonene er bærebjelken i jordbruksproduksjonene i Innlandet.

Det tradisjonelle landbruket gir også et godt fundament for de øvrige landbrukstilknyttede bygdenæringer. I tillegg til tradisjonelt jordbruk er produksjon av lokalmat, landbruksbasert reiseliv og Inn på tunet viktige næringer i verdiskapingssammenheng.

Tabell 1 viser Innlandets husdyrproduksjoner og planteproduksjoner i tall, samt andel av landet. Innlandet har 7 % av landets befolkning. Innlandets husdyr- og planteproduksjoner har stor betydning for landets selvforsyning.

Husdyrproduksjon (antall)	Innlandet	Andel av landet i %
Melkeku	37 756	18.20 %
Ammeku	27 067	25.60 %
Søyer	139 922	15.50 %
Purker	9 156	22.60 %
Slaktegris	101 882	22.90 %
Verpehøner	533 113	13.10 %
Slaktekylling	2 246 999	16.30 %
Planteproduksjon (daa)	Innlandet	Andel av landet i %
Grovfôr	1 023 541	20.10 %
Korn	679 793	24.10 %
Potet	57 241	49.80 %
Grønnsaker	15 500	22.00 %
Frukt	222	1.10 %
Bær	2 866	13.50 %
Jordbruksareal i drift	1 792 844	21.60 %
Folketall	Innlandet	Andel av landet i %
Per 31.12.2020	370 603	7 %
Antall PT-søkere	Innlandet	Andel av landet i %
Per 2020	7 008	18 %

Tabell 1: Plante- og husdyrproduksjoner i Innlandet, innbyggertall og antall søkere til produksjonstilskudd, samt andel av landet. 2020-tall. Tall fra produksjonstilskuddsregisteret.

3. Overordnede nasjonale målsettinger og føringer for alle plante- og husdyrproduksjonene

Den overordnede landbrukspolitikken er basert på fire hovedmålsettinger:

- Matsikkerhet og beredskap
- Landbruk over hele landet
- Økt verdiskaping
- Bærekraftig landbruk med lavere utslipp av klimagasser

Nasjonale målsettinger og føringer ligger som premisser for våre regionale målsettinger og tiltak. Disse føringene vil være gjennomgripende for alle produksjoner, og vil også måtte bli gjenspeilet i de tiltak som vi prioriterer for å oppnå målsettingene på de ulike områdene. Vi vil her kort beskrive følgende overordnede fokusområder:

- Klimatilpasning og bærekraft
- Dyrevelferd og dyrehelse
- Beredskap og sjølforsyning
- Utviklingstrender og nye satsinger/muligheter

3.1. Klimatilpasning og bærekraft

Foto: Jorunn Stubbsjøen, Statsforvalteren i Innlandet

FNs bærekraftsmål er verdens felles arbeidsplan for å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og stoppe klimaendringene innen 2030. Bærekraftig utvikling består av tre dimensjoner: økonomi, miljø og sosiale forhold. Det er sammenhengen mellom disse tre dimensjonene som avgjør om noe er bærekraftig. Norge rapporterer til FN om hvordan vi følger opp de 17 konkrete målene.

Landbruks- og matdepartementet har koordineringsansvar for bærekraftsmål nr. 2: Utrydde sult, oppnå matsikkerhet og bedre ernæring, og fremme bærekraftig landbruk. Regjeringen har vedtatt en handlingsplan for å nå bærekraftsmålene innen 2030; Meld. St. 40 (2020-2021) Mål med mening. Denne er viktig for å fremme bærekraftige matsystemer nasjonalt og globalt.

Et svært viktig innsatsområde for å nå bærekraftsmålene er vernet om dyrket mark. Sentrale landbruksmyndigheter oppfordrer alle relevante aktører til å vektlegge jordvern i arbeidet med å nå FN's bærekraftsmål. Den nasjonale jordvernstrategien presiserer at maksimalt 3 000 dekar dyrket jord skal omdisponeres årlig. Dette er en innstramming fra tidligere målsetting om maksimalt 4 000 dekar. Innlandet har relativt store tall på omdisponering av dyrket jord, og utbygging av samferdsel er hovedårsaken. Det er viktig at det blir satt fokus på tiltak for å styrke vernet av dyrket jord i Innlandet. Dyrket jord er essensiell for Innlandets matproduksjon, matvaresikkerhet og beredskap.

Med bl.a. FN's bærekraftsmål som utgangspunkt har også EU satt fokus på klima og bærekraft i en ny strategi for matproduksjonen; «Farm to fork». Europakommisjonen har utarbeidet en relativt ambisiøs strategi for et helt nytt matsystem. Overordnet vil matstrategien ha søkelys på bærekraft og miljø. Strategien skal bidra til å redusere utslipp av klimagasser fra jordbruket, men også bidra til sunnere mat, bedre dyrevelferd og mer rettferdig konkurranse. Strategien har målsettinger om bl.a. reduksjon i bruk av plantevernmidler og handelsgjødsel, redusert bruk av antibiotika og medisiner og økt fokus og tiltak for bedre dyrevelferd.

Gjennom Parisavtalen har Norge forpliktet seg til å redusere utslippene av klimagasser med minst 50 % innen år 2030 (basert på 1990-nivå). Jordbruket i Norge har inngått avtale med regjeringen om et utslippskutt av klimagasser/økt opptak av karbon tilsvarende 5 mill. tonn CO₂-ekvivalenter for perioden 2021-2030. Med bakgrunn i denne avtalen har jordbruket utarbeidet «Landbrukets klimaplan». I henhold til denne klimaplanen jobbes det kontinuerlig med ulike tiltak, blant annet; føring og avl på husdyr, fossilfri maskinpark/oppvarming, god agronomi, riktig lagring og god utnytting av husdyrgjødsel, jorda som karbonlager, teknologi i landbruket, klimakalkulator, klimarådgeving med mer. En rekke sentrale, regionale og kommunale virkemidler innen landbruket er innrettet med mål om økt klimatilpasning og bærekraft.

Alle kommuner skal utarbeide en kommunal klima- og energiplan, og flere kommuner jobber nå med oppdatering av eksisterende planer. Jordbruk er et viktig innsatsområde i klima- og energiplanene, og kommunene kan gjennom sin forvaltning og sin rolle som pådriver og tilrettelegger bidra til klimatilpasning og bærekraft i jordbruket.

Norsk landbrukspolitikk har en helhetlig satsing på et bærekraftig jordbruk. Et bredt sett av virkemidler er innrettet mot at jordbruksproduksjonen skal være klimatilpasset og bærekraftig. Ulike tiltak i jordbruket skal bidra til mest mulig miljøvennlig matproduksjon. Bønder som oppfyller gitte miljøkrav, får rett til fullt produksjonstilskudd. Miljøkravene er innrettet for å ivareta biologisk mangfold, kulturminner, vannmiljø, redusere forurensning m.m. Bestemmelser i naturmangfoldloven, kulturminneloven, forurensningsloven, jordloven m.fl., med tilhørende forskrifter, setter rammer for virksomhetene innen landbruket.

Jorda er grunnlaget for produksjon av mat og biomasse. Betydningen av jordressursen og truslene mot den har i det siste fått økt fokus både nasjonalt og internasjonalt. Årsaken er bl.a. at vi ser at avlingsøkningen har stagnert i flere viktige produksjoner i verden. Jordas evne til å lagre og drenerer bort overflødig vann fungerer ofte dårlig. Videre har vi et generelt bilde som viser tap av organisk materiale og karbon i jord. Norge har sluttet seg til det internasjonale initiativet "4 promille" som har som formål å sette fokus på jordens evne til å lagre karbon. Lagring av karbon i jord er et viktig klimatiltak.

Jord som fungerer godt og som har god jordhelse, leverer også flere viktige økosystemtjenester. Rensing av vann og lagring av karbon er to viktige eksempler på det. En bærekraftig forvaltning av jordressursene forutsetter at all bruk av jord skjer på en måte som ivaretar jordhelsen. Jord med god jordhelse har fysiske, kjemiske og biologiske komponenter som fungerer optimalt sammen. Den er rik på biologisk aktivitet, har god infiltrasjonsevne av vann og har et høyt oksygeninnhold. En god jordstruktur (danning av aggregater) er også et kjennetegn på god jordhelse.

Jordbruksdrift preget av monokulturer, relativt høyt bruk av plantevernmidler, tunge landbruksmaskiner og kunstgjødsel vil føre til tap av jordfruktbarhet. I tillegg vil det oppstå utfordringer knyttet til erosjon og jordpakking. Jord med god jordhelse er mer robust med tanke på å takle klimaendringer med bl.a. mer nedbør, fare for erosjon, tørke og større temperaturvekslinger. Det er viktig å sette fokus på god jordhelse for å redusere risikoen for økt forringelse av matjord og for å bevare jordas potensial som grunnlag for matproduksjon.

Et bærekraftig landbruk innebærer også at mangfoldet av arter, naturtyper, økosystemer og livsmiljøer ivaretas. Skjøtsel av biologisk verdifulle arealer, bevaring av arters leveområder og tilpasset drift for å gi arter tilknyttet jordbrukslandskapet gode livsvilkår er viktige momenter i dette. Intensiv bruk av arealer til matproduksjon gir økt grad av selvforsyning, sysselsetting og bosetting, men kan også ha negative konsekvenser for naturmangfoldet. Rundt 30 % av de trua artene i Norge er tilknyttet jordbrukslandskapet, og har fått status som truet i Norsk rødliste for arter (2021) bl.a. som følge av opphørt tradisjonell hevd, endret arealbruk og endrete driftsformer. Kontinuerlig ekstensiv hevd over hundrevis av år har skapt et unikt, men skjøtelsbetinget naturmangfold som landbruket har et særlig viktig forvaltningsansvar for. Når landskapet drives mer intensivt kan endringene som ensartet vegetasjon, drenering og grøfting, lukking av bekker, reduksjon av kantsoner og andre effektiviseringstiltak ofte gi store utfordringer for artene som lever der. Det vil derfor være viktig å ha fokus på å redusere de negative påvirkningene fra landbruksdriften. Etablere og forbedre kantsoner, unngå avrenning og forurensning ut i vann og vassdrag, skjøtsel av semi-naturlige naturtyper, fremme artsrike vegkanter og kantsoner mellom og inntil landbruksarealer, ivareta eksisterende dammer, våtmarker og åkerholmer som viktige landskapselementer er eksempler på tiltak som vil kunne forbedre tilstanden for mange arter i

jordbrukslandskapet, herunder ville pollinerende insekter, hekkende fugler, karplanter, lav, moser og sopp. Økosystemene innenfor jordbrukslandskapet må bli robuste og levere gode økosystemtjenester.

Regionalt miljøprogram (RMP) er en ordning over jordbruksavtalen (135,8 mill. kroner for Innlandet i 2021). RMP inneholder beskrivelse av miljøutfordringene i Innlandet, og prioriterer virkemidler slik at en oppnår målsettingene om bærekraft, klimatilpasninger, redusert forurensning og ivaretagelse av kulturlandskapet og biologisk mangfold. Viktige innsatsområder under RMP i Innlandet er; redusert jordarbeiding, miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel, tiltak for pollinerende insekter, fang- og dekkvekster, tilskudd til beitedyr i utmark og til seterdrift. Fra 2021 gis det også tilskudd til klimarådgivning på den enkelte gård.

Klima- og miljøprogrammet er innrettet mot klima og bærekraft. Statsforvalteren har ansvar for forvaltning av disse ordningene.

Tilskudd gjennom SMIL-ordningen (Spesielle miljøtiltak i landbruket) og tilskudd til drenering er også relatert til klima og bærekraft. Disse ordningene forvaltes av kommunene.

Kulturlandskapet er en del av kulturarven, og det er en viktig oppgave i norsk landbruk å ta vare på kulturlandskapet i jordbruket. Kulturlandskapet er det landskapet som er påvirket av mennesker, og kulturlandskapet er i stadig endring. En rekke planter, insekter og andre organismer er avhengig av bestemte driftsformer og/eller tilstand på arealene. Kulturlandskapet inneholder også elementer av gamle ferdselsårer, kulturminner, eldre tekniske anlegg og verneverdige bygninger. Gamle husdyraser og tradisjonelle plantesorter utgjør viktige genressurser. For å ta vare på miljøverdiene i kulturlandskapet er det nødvendig å opprettholde tradisjonell drift eller iverksette skjøtsels- og restaureringstiltak. Regionalt miljøprogram stimulerer til dette, sammen med bl.a. SMIL-midlene. Det er ellers i tillegg ulike tilskuddsordninger som stimulerer til ivaretagelse og skjøtsel av arealer som er verdifulle med hensyn til kulturlandskap og biologisk mangfold.

I Innlandet er det pr. i dag seks utvalgte kulturlandskap i jordbruket. Disse områdene får spesiell oppfølging gjennom langsiktige skjøtselsavtaler og samarbeid mellom involverte grunneiere, kommuner og landbruks-, miljø- og kulturminnemyndighetene på fylkesnivå.

Når det gjelder vann og vannressurser, er jordbruket avhengig av tilgang på nok vann av god kvalitet. Jordbruket har også et stort ansvar for å hindre avrenning av næringsstoffer og jord fra jordbruksarealer til vassdrag. Det finnes en rekke tiltak og krav som skal forhindre dette. God vannforvaltning er derfor viktig for jordbruket.

3.2. Dyrevelferd og dyrehelse

Foto: Jorunn Stubsjøen, Statsforvalteren i Innlandet og Marthe Lang-Ree

God dyrevelferd er definert ved at dyrene har god helse, mestrer sine omgivelser og kan utføre naturlig adferd. Det er mange faktorer som påvirker dyrs velferd, blant annet miljøet de holdes i, forholdet til mennesker, trygghet, muligheten for å være sammen med andre dyr og hjelpen de får ved sykdom og skade.

Norge har gjennom politiske prioriteringer, forskning og utvikling hatt stort fokus på dyrevelferd i hold av produksjonsdyr. Et prioritert satsingsområde er friske dyr med god dyrehelse. Norsk dyrevelferd og dyrehelse er i verdenstoppen. God dyrehelse og dyrevelferd er avgjørende for å produsere mat av høy kvalitet og er viktig for folkehelsen. Friske dyr med god helse fører til et minimalt bruk av medisiner, blant annet antibiotika.

Det er etablert dyrevelferdsprogrammer for fjørfeproduksjonene, i svineproduksjonen og for storfe. Dyrevelferdsprogram for sau er i oppstartsfasen.

Dyrevelferdsloven (Lov om dyrevelferd LOV-2009-06-19-97) angir regler om hvordan dyr skal behandles. Det er videre utarbeidet mer detaljerte forskrifter for de enkelte dyrehold. Mattilsynet fører tilsyn med at regelverket overholdes og at dyrevelferden er god. Det er i denne sammenheng avgjørende med tilstrekkelige ressurser til dette arbeidet. Mattilsynet og Landbruksdirektoratet har inngått avtale om informasjonsutveksling i dyrevelferdssaker. Dette bl.a. for at landbruksforvaltningen skal bli gjort kjent med alvorlige saker, og eventuelt følge opp med reaksjoner i form av trekk i utbetaling av tilskudd.

3.3. Beredskap og matsikkerhet

Matsikkerhet er helt grunnleggende for et samfunn. Matsikkerhet er avgjørende for å opprettholde politisk og sosioøkonomisk stabilitet, og handler om at alle skal ha tilgang til nok og trygg mat – også i krisetider. FNs klimapanel ber hvert enkelt land om å utnytte de naturressursene de har tilgjengelig til matproduksjon på en måte som er tilpasset de naturgitte forholdene i landet. Dette er nødvendig for at vi skal være i stand til å produsere tilstrekkelig med mat i verden, og vil bidra til å styrke den globale matsikkerheten.

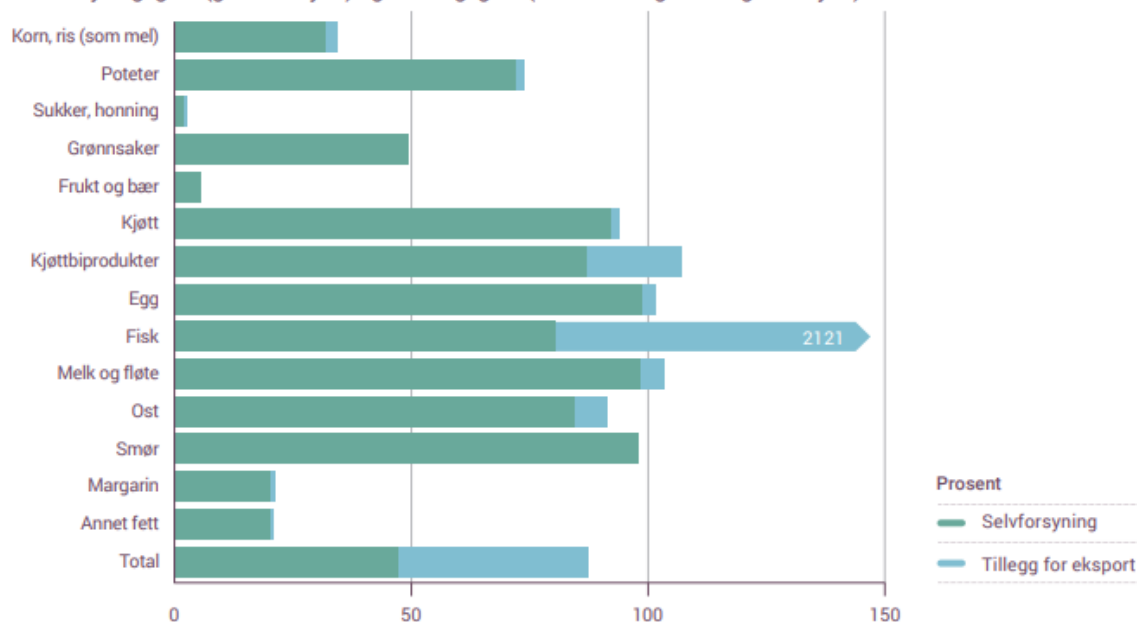
Vi har relativt kort vekstsesong og i underkant av 3 % av landarealet i Norge er jordbruksareal. Jordbruksarealet gir grunnlag for dyrking av korn, potet, frukt, grønt, bær og grovfôr. Grovfôrproduksjonen er basisen for mjølk- og kjøttprodukter. Ca. 45 % av landarealet vårt er klassifisert som godt utmarksbeite. Dette utnyttes av drøvtyggerne storfe og sau. Norge har en selvforsyningsgrad (målt på energibasis) på 45 % (2019-tall). Selvforsyningsgraden (målt på energibasis) korrigerert for fôrvareimport er på 36 % (2019-tall) (NIBIO Rapport nr. 145, 2021). Vi er i dag stort sett selvforsynte med animalske produkter som mjølk, kjøtt, egg, meieriprodukter og fisk, men er avhengig av import av planteprodukter. Vi er også avhengig av import av fôrressurser i hovedsak til kraftfôr og andre innsatsfaktorer til landbruket, bl.a. gjødsel, maskiner og utstyr. Økt bruk av norske ressurser i fôr til produksjonsdyrene vil øke selvforsyningsgraden.

Matvareforsyning er definert som en kritisk samfunnsfunksjon. Det er viktig å opprettholde tilfredsstillende nasjonal matvareproduksjon ut fra et beredskapsperspektiv. Det er derfor nødvendig at produksjonsarealene blir ivaretatt og forvaltet på en bærekraftig måte. Det er utarbeidet en nasjonal jordvernstrategi som innebærer en målsetting om at årlig omdisponering av dyrket jord skal være redusert til 3 000 daa innen 2025. Denne målsettingen har stor betydning for eventuell omdisponering av dyrket mark i Innlandet. Målsettingen må effektueres gjennom kommunal og regional arealplanlegging, og krever bevisste prioriteringer og aktive og konkrete tiltak. For å kunne ivareta en høy matsikkerhet, er det også essensielt at vi opprettholder de ulike produksjoner og

produsentmiljøer slik at driftsapparat, kompetanse og arbeidskraft er operative. Foredling og distribusjon er også viktige element i vurderinger av matvaresikkerheten. Det er viktig at matforsyningskjeden er robust og fleksibel.

Selvforsyningsgrad (grønne søyler) og dekningsgrad (summen av grønne og blå søyler) 2020

Figur 2. Selvforsyningsgraden angir hvor stor andel av engrosforbruket av matvarer, regnet på energibasis, som kommer fra norsk produksjon. I 2020 var selvforsyningsgraden 46,5 prosent. Anslag for grensehandel er inkludert i selvforsyningsgraden. Den potensielle selvforsyningsgraden i Norge ved en eventuell krisesituasjon er langt større. Dekningsgraden tar i tillegg hensyn til eksport av norske matvarer. Kilde: Helsedirektoratet.

3.4. Utviklingstrender og nye muligheter

Trender og utvikling i samfunnet ellers kan gi muligheter for å utvikle og tilby nye produkter og tjenester fra jordbruket. Mange forbrukere er opptatt av bærekraft, og det gjenspeiler seg i etterspørsel.

Urbant landbruk, andelslandbruk og markedshager er uttrykk for nye trender der jordbruket i Innlandet kan være med å bidra, og ikke minst ha en mulighet for verdiskaping. Vi ser trender innen kosthold og ernæring som gjelder blant annet forbruk av rødt kjøtt kontra hvitt kjøtt, økt interesse for vegetarisk og vegansk mat, plantebaserte drikkeprodukter som juice av grønnsaker, smoothies av bær og grønnsaker, «mjølk» av planteprodukter dyrket i Norge (havredrikk, potetdrikk med mer) som kan gi muligheter for jordbruket og foredlingsindustrien. Det er også interesse for å øke dyrking av proteinvekster i Norge. Videre kan produksjon av insekter gi grunnlag for utvikling av nye produkter fra jordbruket.

Innlandet har mange miljøer som bidrar til innovasjon i jordbruket. Det gjelder for eksempel organisasjoner for husdyravl og utdannings- og forskningsmiljøer. Ellers gir utvikling av teknologi nye muligheter for Innlandsjordbruket. Dette er omtalt i eget avsnitt i planen.

4. Felles utfordringer for alle plante- og husdyrproduksjonene

Det store utfordringsbildet for jordbruket i Innlandet i dag er preget av følgende situasjon:

- Økte kostnader på essensielle innsatsfaktorer til produksjonene (gjødning, kraftfôr, strøm, drivstoff m.m.)
- Inntekter pr. produsert enhet er "låst" til avtalt pris gjennom jordbruksavtalen. Pris til produsent har hatt en svært liten økning over en lang periode
- Reduksjon av lønnsomheten
- Store behov for nyinvesteringer og oppgradering av driftsbygninger og driftsapparatene
- Økte kostnader til nybygg/vedlikehold/modernisering
- Gjeldsgraden er relativt stor og økende
- Vedvarende strukturrasjonalisering med sterk reduksjon i antall produsenter/gårdsbruk
- Utarming av fag- og produsentmiljøer
- Stor leiejordsandel hos aktive gårdsbruk
- Nedbygging av dyrket mark
- Marginale (og andre) arealer går ut av drift

Dette er en del av det store utfordringsbildet for jordbruket i hele Norge i dag. Enkelte av disse faktorene har i de siste månedene fått større betydning, blant annet på grunn av krig i Europa. Den utviklingen vi ser innen jordbruket er en del av den generelle samfunnsutviklingen. Imidlertid vil flere av utfordringene være knyttet opp til den sentrale landbrukspolitikken. For å møte disse utfordringene er det behov for endringer i sentral landbrukspolitikk og etablering av tiltak som bl.a. styrker jordbruket med tanke på lønnsomhet, selvforsyning, struktur, bærekraft m.m.

Tiltaksplanen skal være et operativt verktøy for å utnytte det regionale handlingsrommet og for prioritering av innsats og virkemidler fra de ulike aktørene. Det regionale handlingsrommet og tilgangen på ressurser/virkemidler er ikke av en slik størrelsesorden og karakter, at en vil kunne møte mange av de utfordringene tegnet i det store utfordringsbildet for jordbruket i Innlandet. Dette innebærer at Tiltaksplanens handlingsdel vil måtte begrenses til tiltak og satsinger som ligger innenfor det gitte handlingsrom og innenfor tilgangen på ressurser/virkemidler.

I tillegg til å beskrive det store utfordringsbildet, har vi gjennom arbeidet med de ulike produksjonene og fagtemaene kartlagt en del felles konkrete utfordringer. Dette er utfordringer som gjelder for store deler av jordbruket, uansett produksjon.

Kompetanse

Fagkompetanse

Det er behov for spisskompetanse innen de ulike produksjoner. Dette gjelder kompetanse som styrker alle ledd i verdiskapingskjeden (management). Viktige faktorer: agronomi, dyrehold, optimal fôring, utnyttning av beiter, slaktetidspunkt m.fl. Det er behov for ny kunnskap og at resultater fra forskning/forsøk og annen ny kunnskap når ut til produsentene.

Økonomisk kompetanse

Det er generelt sett behov for økt bedriftsøkonomisk kompetanse, blant annet kompetanse knyttet til bedriftsledelse, investeringsøkonomi, lønnsomhetsanalyser m.m. Dette gjelder alle produksjoner.

Rekruttering

Lønnsomhet og gode fagmiljøer er en viktig faktor for rekruttering til landbruket. I tillegg er muligheter for grønt utdanningsløp, fagutdanning og kompetanseheving viktig i denne sammenheng. Etter- og videreutdanningstilbudene må derfor være godt tilrettelagt. En annen utfordring er å få kjøpt landbrukseiendommer for folk som kommer utenfra næringen og som ønsker å bli bonde.

Fag-/produsentmiljøer

Det er behov for å beholde, videreutvikle og eventuelt opprette gode produsentmiljøer innen de ulike produksjonene. Å delta i gode produsent- og fagmiljøer er utviklende og motiverende for bonden, og derfor svært viktig for å kunne ta vare på og videreutvikle de ulike produksjonene. Viktige faktorer;

- Rådgivningstilbudene må være tilgjengelig (Tine, Nortura, NLR m.fl.)
- Møteplasser og nettverk for produsentene (fagmøter, kurs og sosiale treffpunkter)
- Tilgang på service- og tjenestetilbud (maskiner/verksteder, avløsertilbud, veterinærtjenester, tilgang på ekstra arbeidskraft (sesong) m.m.)

5. Hovedproduksjonene i jordbruket i Innlandet.

Dette kapittelet vil omhandle følgende produksjoner:

- Husdyrproduksjonene (mjølk, kjøtt og egg)
- Planteproduksjonene (korn, grovfôr, poteter, grønnsaker, frukt, bær, blomster og planteskoler)
- Lokalmat
- Landbruksbasert reiseliv og naturbasert næringsutvikling
- Inn på tunet og gårdsbarnehager
- Urbant landbruk
- Andre aktuelle fagtema og utfordringer

Målene skissert i RBU og Bioøkonomistrategien ligger til grunn, samt nasjonale føringer og målsettinger.

En av de store utfordringene i landbruket generelt er at vi har sett en relativt sterk økning i kostnader innen de ulike produksjoner. Dette gjelder kostnader knyttet til innsatsfaktorer som byggematerialer, gjødsel, drivstoff, energi, arbeidskraft m.m., samt utgifter knyttet til investeringer i bygninger og driftsapparat (maskiner, utstyr, mjølkekvoter m.m.) Inntektene pr. produsert enhet som er mulig å hente ut av markedet, gjenspeiler ikke kostnadsøkningen.

Denne situasjonen har ført til at det stilles store krav til kontinuerlig effektivitet- og forbedringsarbeid og et sterkt kostnadsfokus for å opprettholde eller øke lønnsomheten innen de ulike produksjonene. En viktig faktor for lønnsomhet er størrelsen på kostnader knyttet til driftsbygninger og driftsapparatet. Kravet om løsdrift for storfe fra 2034, vil kreve ombygginger og nyinvesteringer for et betydelig antall mjølk- og ammekuprodusenter. Dette er en stor utfordring, særlig for den fremtidige mjølkeproduksjonen i Innlandet. Her er det bl.a. viktig å ha fokus på kostnadseffektive driftsbygninger. Det har blitt jobbet noe med dette gjennom utvikling av driftsbygninger for sau, og det etablerte prosjektet «Innlandsfjøsset».

Det er videre viktig at jordbruket har fokus på lønnsomhet i de ulike produksjonene. Lønnsomheten er et produkt av en rekke ulike faktorer, og det kan være forbedringspotensial i flere av disse faktorene. Generelt sett handler det om å redusere utgiftene, effektivisere arbeidet og øke inntektene. Imidlertid ser vi nå en generell sterk økning i kostnadene knyttet til flere essensielle innsatsfaktorer, samtidig som pris til produsent (inntekt) er fastlåst. Dette reduserer lønnsomheten betraktelig, og er i dag en stor utfordring for jordbruket i hele landet.

Det bør også utarbeides reelle kalkyler for lønnsomhet når en vurderer ulike investeringsalternativer. Lønnsomhetsanalyser vil blant annet vise evnen til å ta ut tilfredsstillende lønn, avkastning på kapital

og «rom» for uforutsette kostnader. Flere investeringsprosjekter de siste årene har kalkulert inn inntekter utenfor jordbruket for å finansiere opp «ulønnsomme» prosjekter.

Det er behov for å øke kompetansen i landbruket og hos rådgivningstjenesten på vurderinger av lønnsomhet, det totale kostnadsbildet, grep for reduksjon av kostnader, bedre effektivitet, mer markedsrettet produksjon med mer. Fagmiljøene, Høgskolen i Innlandet, organisasjonene og rådgivningstjenestene kan med fordel ta en posisjon her.

Presset økonomi sammen med stort arbeidspress og ensomhet er typiske utfordringer for mange bønder. Når summen av negative faktorer blir stor, kan det føre til stress og dårlig psykisk helse. Norsk Landbruksrådgivning Innlandet jobber med psykisk helse i landbruket gjennom prosjektet «Trygg Bonde». Dette er et viktig arbeid, og det er en målsetting at «Trygg Bonde» skal være på plass i alle Innlandets kommuner. Organisering, innhold og forslag til rammeverk bør utarbeides på fylkesnivå.

For de nevnte produksjonene i Innlandet er det i det følgende presentert en kort beskrivelse av status og utfordringer, samt hvilke muligheter vi ser (blant annet i forhold til etterspørsel/dekning i markedet).

5.1. Husdyrproduksjonene

5.1.1. Mjølkeproduksjon

Foto: Anne Berit Grasbakken og Jorunn Stubsjøen, Statsforvalteren i Innlandet

Mjølkeproduksjon – ku

Mjølkeproduksjonen i Norge er kvoteregulert. Norge er videre inndelt i produksjonsregioner. Hedmark og Oppland er to separate regioner, dvs. kjøp/salg av kvoter mellom produsentene må skje innenfor hver av disse regionene.

Det produseres årlig 1 500 – 1 530 mill. liter mjølk i Norge. Det er pr. i dag markedsbalanse. Markedsbalanse oppnås ved at Staten kjøper/selger kvoter, samt at det fastsettes et forholdstall som viser hvor stor andel av kvoten hver enkelt produsent kan produsere mjølk til full pris.

Status og utfordringer

Markedet for meieriprodukter er voksende. Store deler av det økende markedet dekkes i dag av import. Det er særlig kvitmuggost, ost brukt i næringsmiddelindustrien og yoghurt som importeres. Lønnsomheten i mjølkeproduksjonen er generelt sett presset. Fastsetting av målpris for ku- og

geitemjølke er en del av jordbruksforhandlingene. Pris til produsent har vært stabil over en lengre periode, og denne avhenger også av lønnsomheten i Tine.

Mjølkeproduksjonen i Innlandet er av betydelig størrelse, og er svært viktig når vi ser på verdiskapingen i landbruket. En stor andel av produsentene og en stor andel av mjølkevolumet i Innlandet produseres i driftsbygninger med behov for fornying av driftsapparatet. Pr. 2021 er det i Innlandet ca. 835 mjølkeproduksjonsbruk der produksjonen forgår i båsfjøs. Det kommer nye krav til driftsbygninger og dyrehold allerede i 2024, samt at krav om løsdrift for storfe blir gjeldende fra 2034.

Det er en stor utfordring å finne lønnsomhet i investeringer i nye driftsbygninger i mjølkeproduksjonen (løsdrift, mjølkerobot og andre mjølkingsystemer), uten samtidig å øke produksjonsvolumet betraktelig. Kvoter av vanskelig tilgjengelige, og prisen er relativt høy; 15 – 20 kroner/liter. Et kvotekjøp på 100 000 liter kan få en kostnad på 2 mill. kroner. Det er også i de fleste «mjølkeregioner»/«mjølkeproduksjonsklynger» mangel på jord til leie.

Dersom det ikke finnes muligheter for å investere uten at dette betinger kapasitetsøkning (i jord og/eller kvote), vil vi få en utvikling med sterk reduksjon i antall mjølkeproduksjonsbruk i Innlandet. Det vil være behov for investeringsløsninger for mer kostnadseffektive driftsbygninger og/eller at det bevilges høyere investeringstilskudd. Vi har i Innlandet store regionale forskjeller. Det er områdene i Trysil/Engerdal og Valdres samt enkeltkommuner i Gudbrandsdalen som har de største utfordringene i forhold til en fremtidsrettet mjølkeproduksjon. I disse områdene er det en stor andel båsfjøs. Ellers er uttynning av fagmiljøene en utfordring alle steder der det blir få mjølkeprodusenter.

Kvaliteten på mjølka har stort fokus, og det er her særlig snakk om tørrstoff- og proteininnhold. Bedre kvalitet kan til en viss grad trumfe økt volum når en ser på mulighetene for økte inntekter. Kalvingstidspunkt er også viktig for mjølkeprisen da sommermjølke er best betalt.

Mjølkeproduksjon er forutsetningen for å opprettholde tradisjonell seterdrift. Innlandet er landets største seterfylke med 447 aktive setre (2020), og ivaretagelse av seterdriften i Innlandet vil være avgjørende for seterdriftens status nasjonalt. Strukturendringer og driftsøkonomiske vurderinger med mer gjør at omfanget av seterdrift stadig går ned. Lønnsomhet og investeringsmuligheter må sees i sammenheng med virkemidler rettet spesielt mot seterdrift.

Muligheter

Markedet er relativt stabilt, og vi har en effektiv markedsregulering. Det er muligheter for kjøp av mjølkekvoter for å starte opp produksjon, men det er få nyetableringer innen mjølkeproduksjonen. Pris til produsent har vært stabil de senere årene, mens en ser en relativt sterk økning i kostnader knyttet til produksjon (gjødsel, kraftfôr, maskiner m.m.) og investeringer i bygninger. Vi må ha fokus på at eksisterende produsenter klarer å videreføre/etablere en økonomisk bærekraftig produksjon. Ved omlegging fra båsfjøs til løsdrift eller annen oppgradering av driftsapparatet, er det viktig å velge økonomisk bærekraftige løsninger.

Viktige fokusområder som ellers vil styrke lønnsomheten vil være; kvalitet på mjølka, valg av kalvingstidspunkt, kvalitet på grovfôr, riktig mekanisering, arbeidseffektivitet med mer. Sterke produsent- og fagmiljøer er viktige for stabilisering av produksjonen og nyrekruttering.

Mjølkeproduksjon kan gi grunnlag for lokal foredling til ulike meieriprodukter, og det er muligheter for kjøp av egen kvote til lokal foredling. Lokalmat er omtalt i eget kapittel i planen.

Avlsorganisasjonen Geno har sitt hovedsete i Innlandet. Sammen med mjølkeprodusentene står de for et viktig avlsarbeid på Norsk Rødt Fe (NRF) som har stor betydning både nasjonalt og internasjonalt. Målet er mer lønnsom og bærekraftig mjølkeproduksjon, der dyrevelferd og dyrehelse har stort fokus. Avlsarbeidet er langsiktig og tar tid, men gir muligheter for framtida.

Mjølkeproduksjon - geit

Status og utfordringer

Det produseres ca. 20 mill. liter geitemjølkk i Norge. Dette er markedsbalanse. Tine er eneste mottaker av geitemjølkk. I Innlandet er produksjonen av geitemjølkk lokalisert til Valdres, Nord-Gudbrandsdalen (fra Ringeby og nordover) samt Nord-Østerdalen. Produsentene har kvote for levering til Tine. Noen produsenter har i tillegg egen foredlingskvote, samt at noen produsenter kun har egenforedlingskvote. Det er gjennomført et program for etablering av friske geiter i norsk geitemjølkkproduksjon. Status i dag er at en har friske produksjonsdyr med god dyrehelse og som produserer mjølkk av god kvalitet.

Markedet er relativt stabilt. Tine har utarbeidet egen strategi for anvendelse av geitemjølkk og produktutvikling.

Muligheter

Slik markedsituasjonen er i dag, er det ikke grunnlag for vesentlig økning av produksjonen og/eller nyetableringer. Det er imidlertid muligheter for etablering av produksjon basert på tildelt kvote til egenforedling. Salg av foredlede meieriprodukter (spesialiteter/lokalmat) har hatt en positiv vekst i markedet for lokalmat.

5.1.2 Kjøttproduksjonene

Foto: Jorunn Stubsjøen, Statsforvalteren i Innlandet

I Innlandet har vi stor kjøttproduksjon på både storfe, sau, svin og fjørfe (se tabell på side 8). Vi har sterke miljøer innen avlsarbeid for storfe, sau og svin. Avlsarbeidet har stor betydning for både dyrevelferd, klima og bærekraft i tillegg til den enorme betydning det har for økonomien i produksjonene. Vi har også store og viktige foredlingsanlegg for kjøtt i Innlandet.

Det er viktig å holde produksjonen av kjøtt i Norge på et nivå som gir markedsbalanse. Underdekning av norsk kjøtt gir muligheter for økt innenlandsk produksjon, og samtidig risiko for mer import. Norge har inngått handelsavtaler som innebærer en viss import av kjøtt (kvoter).

Status og utfordringer

For å holde oppe pris til produsentene, er det viktig at markedet er i balanse. Vi ser en svak vekst i forbruket av kjøtt totalt sett. Forbruket pr. kapita går noe ned, men vi har en vekst i befolkningen. Økt forbruk gjør utslag på noe økt salg av kylling. Pr. i dag viser det store bildet at det er markedsdekning innen de fleste produksjonene/kjøttslagene, men at det er noe underdekning på storfekjøtt pr. 2021.

Produksjon av sauekjøtt er avhengig av utnytting av utmarksbeite. Det er store utfordringer knyttet til tap/skader av beitedyr forårsaket av rovvilt. Dette gjelder først og fremst for sau på utmarksbeite, men også til en viss grad for storfe på utmarksbeite. Det er til dels svært store tap av sau i prioriterte beiteområder.

I den politisk vedtatte sonen for ulv i Norge er det pr. i dag sau kun på beite i inngjerdede soner i utmarka. Utnytting av utmarksbeite i dette området er vanskelig å få til. Fra myndighetenes side legges det ikke opp til å stimulere til økning av sauetallet i disse områdene. Det bevilges tilskudd til hjemme-/innmarksbeite for berørte sauebrukere, men tap av beiteretten er ikke kompensert. Nye sauebrukere eller de som vil utvide produksjonen får ikke tilskudd til hjemmebeite, og det kan føre til at saueholdet i dette området dør ut. Det er i dag få besetninger av storfe på utmarksbeitearealer i ulvesonen. De fleste går på større inngjerdet hjemmebeite for å kunne holde oversikt og kontroll med dyrene med tanke på rovdyr i området. Tilskudd til hjemmebeiting for storfe finnes ikke i dag.

Muligheter

Klimatilpasning, dyrevelferd og dyrehelse er temaer som vil få stort fokus fremover, og det er viktig at produsentene følger opp på disse feltene.

Prognoser som er utarbeidet viser at det stort sett vil være markedsdekning innen de fleste kjøttproduksjoner fremover. Blant eksisterende produsenter (alle kjøttslag), har Nortura kartlagt at det blant de fleste produsentene er et ønske om en økning av produksjonen. Det er også relativt god kapasitet for en økning blant de etablerte produsenter.

Det store bildet viser at det er noe rom for en liten økning innen ammekuproduksjon og innen kylling. Denne økningen løses mest effektivt med økt produksjon på eksisterende dyr og/eller hos eksisterende produsenter. En stor andel av storfekjøttproduksjonen kommer fra mjølkeproduksjonsbruk, og utviklingen innen mjølkesektoren vil influere på markeds situasjonen for storfekjøtt.

Markedet (volumet) for de ulike kjøttslagene er relativt stabilt. For at produsentene som i dag er etablert innen de ulike produksjonene skal ha best mulig forutsigbarhet, er det viktig at markedet er i balanse. På dette grunnlag er det små muligheter for nyetableringer av betydning innen kjøttproduksjonene. Det vil imidlertid alltid være en bevegelse og dynamikk i produksjonene og markedet, bl.a. gjennom avvikling, strukturendringer m.m. Dette vil kunne gi grunnlag for noen nyetableringer og/eller utvidelser hos eksisterende produsenter.

En har også innen de ulike kjøttproduksjoner den situasjonen at pris til produsent har vært stabil de senere årene, mens en ser en relativt sterk økning i kostnader knyttet til produksjon (gjødsel, kraftfôr, maskiner m.m.) og investeringer i driftsbygninger. Lønnsomheten innen ammeku- og sauekjøttproduksjon har ikke hatt en god utvikling. Fokuset må være på at eksisterende produsenter klarer å videreføre/etablere en økonomisk bærekraftig produksjon. Viktige fokusområder vil være; kvalitetsproduksjon, kvalitet på grovfôr, riktig mekanisering, arbeidseffektivitet, rovdyrforvaltning i

henhold til Stortingets vedtatte bestandsmål med mer. Gode fagmiljøer og muligheter for økt kompetanse er viktig for stabilisering av produksjonen og nyrekruttering.

Innlandet er Norges største utmarksbeiterregion med sine store arealer med skogs- og fjellbeite for småfe og storfe. Totalt slippes på utmarksbeite om lag 350 000 søyer og lam fra 1 800 produsenter, 8 000 geiter fra 115 produsenter og 65 000 storfe fra 1 500 produsenter. Beitenæringen i Innlandet er godt organisert med totalt 134 beitelag (2019).

Med utgangspunkt i en beitesesong på 100 dager høster disse beitedyrene gras og urter som tilsvarer om lag 60 millioner forenheter. Med en pris på kr 3,50 per førehet tilsvarer dette føropptaket en årlig verdi på 210 millioner kroner.

For en bedre utnytting av utmarksbeiteressursene bør en ha fokus på; organisering i beitelag, kartlegging av beiteressurser, tilretteleggingstiltak i beiteområdene (sperregjerder, sankeanlegg, e-sporing, elektronisk beitestyring m.m.) Bruk av utmarksbeiteressursene har stor verdi, men kan også ha betydelige kostnader knyttet til arbeidstid og investeringer i tiltak for tilrettelegging.

Lønnsomheten for tradisjonell utmarksbeitebruk er i stor grad avhengig av tilskudd som er rettet mot å opprettholde tradisjonelle beitelandskap. I enkelte områder ser det ut til at beite i utmark i større grad foregår på inngjerdede områder.

Det har oppstått en del utfordringer/konflikter mellom bruk av utmarksbeite til husdyr og andre interesser, blant annet i forhold til ferdsel, hyttebygging med mer. I enkelte områder er disse konfliktene relativt store og eskalerende. Dette gjelder blant annet utfordringer knyttet til beitero og trygghet for beitedyrene, og til utfordringer når det gjelder storfe og ammeku og den fare/ubehag som kan oppstå i møte med mennesker. Kommunene har ansvar for utarbeidelse av arealplaner. I denne sammenheng er det viktig at kommunene utarbeider planer for hvordan utmarka best kan utnyttes/benyttes av flere interessegrupper uten at det oppstår store konflikter. I denne sammenheng er også tema som beitebruk, beiterett, gjerder mot innmark relevante.

Flere kommuner i Innlandet, bl.a. kommunene langs grensen til Sverige har store faste bestander av rovvilt og/eller relativt høy frekvens av streifende rovvilt. Det er i disse områdene svært utfordrende med hold av beitedyr og utnytting av utmarksbeitene. Utmarksbeiter kan/bør ikke benyttes, og alternative beiter og sauehold på innmark er alternativet. Disse driftsformene krever kompensasjon gjennom ordningen «Forebyggende og konfliktdependende tiltak» (FKT) og må omsøkes hvert år. Det er gjennom denne ordningen ikke prioritert tilskudd (FKT-midler) til brukere som ønsker oppstart og/eller økning i besetningsstørrelsene. Dette begrenser mulighetene for utvikling av beitenæringene i disse områdene.

I tillegg er det en stor utfordring at det i enkelte beiteprioriterte områder i Innlandet er store tap av beitedyr til rovvilt. Dette skyldes bl.a. forekomst av streifdyr og/eller for høy bestand av rovvilt i forhold til vedtatt bestandsmål. I tillegg er det i enkelte områder utfordringer knyttet til effektiv lisensfelling og effektiv skadefelling i barmarksperioden.

5.2. Planteproduksjonene

5.2.1. Korn, protein- og oljevekster

Foto: Menno Hoekstra, Statsforvalteren i Innlandet

Status og utfordringer

I Innlandet produserer vi 24 % av alt korn i Norge, og er dermed ett av Norges største kornfylker. Innlandet er et typisk byggfylke, og det dyrkes bygg på to tredeler av arealet. Resten av arealet fordeler seg mellom de andre kornslagene. Oljefrø ble i 2019 dyrket på kun 2000 dekar.

Total kornproduksjon i Innlandet har en nedadgående tendens slik som ellers i landet, men varierer mye etter vekstforholdene de enkelte år. Kornarealet har gått ned med 7 % de 10 siste årene.

Det er svært store forskjeller i klimatiske og naturgitte forhold for kornproduksjon i Innlandet, og det gir utslag i store avlingsforskjeller og videre økonomien for den enkelte korndyrker. Det er store forskjeller i avlingsnivå mellom kommuner, for eksempel har Stange 508 kg korn/daa i snitt, mens Kongsvinger har 352 kg/daa i snitt. Det er også til dels store avlingsforskjeller mellom korndyrkere i samme område.

Antall kornbønder er mer enn halvert på 20 år. Ser vi tallene for de siste 10 årene, har antall foretak med kornproduksjon gått ned med 25 %. Arealet per bruker har gått tilsvarende opp. Gjennomsnittsareal for foretak som driver med korn er nå 312 dekar mot 250 dekar for 10 år siden. Også i Innlandet er mye av kornarealet leiejord.

Det dyrkes økologisk korn på rundt 8000 daa i Innlandet. Det utgjør 12 % av landet. 1,4 % av Innlandets kornproduksjon drives økologisk. Det er størst areal i Stange kommune med 1700 daa i 2019, deretter Vestre Toten med 1160 daa, Ringsaker med 980 daa og Østre Toten med 840 daa.

Det er en utfordring med kapasitet på anlegg for tørking og lagring av korn.

Muligheter

Ei ekspertgruppe oppnevnt av Landbruks- og matdepartementet kom i 2013 med en anbefaling av tiltak som kan bidra til at norsk kornproduksjon skal øke med 20 % innen 2030.

Vi produserer mye korn i Innlandet, men det er likevel potensial for å øke produksjonen. Det er muligheter i markedet både for fôr- og matkorn, og vi ønsker økt produksjon av begge deler i Innlandet. Dette kan vi gjøre ved å øke avlingene på kornarealene som er i bruk i dag. Videre vil vi stimulere til å ta i bruk de arealer som egner seg til kornproduksjon, men som i dag blir brukt til grovfôrproduksjon, eller er arealer ute av drift. Det er også muligheter for å dyrke mer protein- og oljevekster i Innlandet, men dette vil gå på bekostning av høyproduktive arealer som i dag brukes til blant annet mathvete og grønnsaker. Kornproduksjonen må foregå på en klimavennlig og bærekraftig måte. I åkerdyrkingsområdene må en blant annet ta hensyn til verdiene av restarealer, kantsoner, fuktområder og lignende for landskap og naturmangfold.

På bakgrunn av ekspertgruppe for korn sine anbefalinger tok Fylkesmannen i 2016 initiativ til en Satsing for økt kornproduksjon i Innlandet. Bak satsingen står ei styringsgruppe bestående av Strand Unikorn, Fiskå Mølle, Felleskjøpet, Innlandet Bondelag, Hedmark Bonde- og Småbrukarlag, Oppland Bonde - og Småbrukarlag, Norsk Landbruksrådgiving, Innlandet fylkeskommune, kommunal landbruksforvaltning og Statsforvalteren i Innlandet. Gruppen er en møteplass for diskusjon, prioritering og koordinering av tiltak i en femårig satsing fra 2017 til 2021. Denne satsingen bør vurderes videreført i denne planen.

Høsten 2021 startet også «Partnerskapet for norsk matkorn og planteproteiner» sitt arbeid. Hele næringskjeden fra jord til bord har samlet seg i partnerskapet. Både dagligvarebransjen, næringsaktører og forskningsinstitusjoner er representert. Målet er å bruke forskningen og utviklingen til å øke bruken av norsk korn og proteinvekster i mat. Et av satsingsområdene er å øke norskandelen i matmjølet fra 50 til 90 prosent. Dette arbeidet blir viktig for kornprodusentene i Innlandet. I denne sammenheng kan det også være aktuelt å vurdere marginale arealer og/eller arealer som går ut av drift for produksjon av korn/proteinvekster der klimatiske forhold ligger til rette for slik produksjon.

Produksjon av norsk korn er viktig i beredskapssammenheng.

5.2.2. Poteter, frukt, grønt og bær

Foto: Jorunn Stubbsjøen, Anne Berit Grasbakken og Menno Hoekstra, Statsforvalteren i Innlandet

Status og utfordringer

Det er en betydelig verdiskapning innen gartneri- og hagebruk i Innlandet med store produsenter av grønnsaker, bær, frukt, planteskolevarer og blomster. I tillegg har Innlandet utdanningsinstitusjoner og forskningscenter innen dette i området.

I tillegg til en omfattende produksjon av grønnsaker, poteter, frukt og bær, har vi pakking/lagring og foredling av disse produktene i fylket vårt. Produsentmiljøene har en stor betydning og bidrar til utvikling og økt verdiskapning.

Det kan være utfordringer ved å starte, opprettholde og utvikle produksjonen for den enkelte produsent. Det er ingen markedsregulator i grøntnæringen, men grøntprodusentene kan samarbeide, jamfør unntak i konkurranseloven. Grøntprodusentenes Samarbeidsråd (GPS) gjør denne jobben. Det er mulig å starte opp med produksjon for hvem som helst, men man må ha avtale med grossist, annen mottaker, eller selge direkte til forbruker. Produksjon til industri er på kontrakt.

Blomster- og planteproduksjon er en del av jordbruket. Det er mange blomstergartnerier i Innlandet. Produsentene produserer blomster gjennom hele året eller sesongbasert. Varene selges via grossister eller i egne utsalg. Tilsvarende er det stor produksjon av busker og trær i flere planteskoler i fylket. De leverer til anlegg og planteutsalg over hele landet.

Muligheter

Det er store muligheter i markedet for å produsere mer norske varer. Etterspørselen etter frukt og grønnsaker øker. Folk vil spise mer grønt og de vil gjerne ha norske varer. Vekst og innovasjon handler om å forlenge sesongen, øke og tilby flere produkter og styrke konkurransekraften for de norske produsentene. Økt produksjon i innlandet avhenger av at både markedet og verdikjeden fungerer for både små og store produsenter. Dersom markedsaktørene gir signaler om at de ønsker flere produsenter, så er potensialet relativt stort for produksjon av flere grønnsakkulturer i deler av Innlandet. Det er bl.a. muligheter for økt produksjon av lagergrønnsaker som gulrot, poteter, kål og løk. Det er også muligheter for økt dyrking av proteinrike grønnsaker i Innlandet.

Partene i jordbruksoppgjøret ble i 2019 enige om å etablere en særskilt satsing på grøntsektoren. Målet er å øke norskandelen, og møte etterspørselen med mest mulig norskprodusert vare. Et rådgivende utvalg ble nedsatt og leverte rapporten «Grøntsektoren mot 2035 – sammen for økt konkurransekraft, økt etterspørsel og mer norsk».

Utvalgets langsiktige anbefalinger for vekst i grøntmarkedet og økt etterspørsel etter norskproduserte varer er sammenfattet i seks punkter:

- 1. Øke etterspørsel hos forbrukere og i de ulike markedskanalene**
Utvalget foreslår tiltak for å øke etterspørselen etter norske grønnsaker, frukt, bær, poteter, planteskole- og pryddplanter hos forbrukerne og i markedskanalene.
- 2. Utnytte den potensielle innkjøpskraften i offentlig sektor**
Utvalget mener at det offentlige må gå foran, og foreslår tiltak for å øke norskandelen av grønnsaker, frukt, bær, poteter, planteskole- og pryddplanter i offentlige innkjøp.
- 3. Løfte fram bærekraft som tydelig konkurransefortrinn**
Utvalget foreslår at det settes konkrete mål for bærekraft, at bærekraftskompetansen styrkes, og det settes inn tiltak for å videreføre den gode statusen for plantehelse.
- 4. Styrke produsentøkonomi og rekruttering**
Utvalget foreslår risikoavlastende tiltak og revitalisering av gartnerutdanningen.

5. Øke kvalitet, styrke produktutvikling og utvide sesonger

Utvalget foreslår tiltak for utvidet sesong, og forbedret kvalitet, lagerkapasitet og produktutvikling for norske grøntprodukter.

6. Samordne strategisk satsing på forskning og innovasjon

Utvalget foreslår tiltak for samordning av næringens innsats innen forskning og innovasjon, prioriterte områder for forskning og innovasjon og rekruttering av nøkkelkompetanse.

5.2.3. Grovfôr

Foto: Jorunn Stubsjøen, Statsforvalteren i Innlandet

Status og utfordringer

I Norge og i Innlandet er store deler av det dyrkede areal av en slik beliggenhet at det kun gir grunnlag for dyrking/produksjon av grovfôr, hovedsakelig basert på ulike grasarter. Grovfôret gir grunnlag for produksjon av mjølk, storfekjøtt og sauekjøtt. Disse produksjonene er svært viktig når en ser på matvareproduksjon, verdiskaping, kulturlandskap og grunnlag for bosetting.

Det har over en svært lang tidsperiode forgått en til dels sterk strukturrasjonalisering i landbruket. Det generelle bildet viser at antallet som driver aktiv jordbruksproduksjon er blitt færre, men har en større produksjon. Den totale jordbruksproduksjon opprettholdes på færre antall gårdsbruk. En relativt stor andel av produksjonsgrunnlaget (arealet) er basert på leid areal. Dette er en utfordring særlig med hensyn til forutsigbarhet, investeringer på arealer (grøfting, gjerder), kjøreavstand med mer. En relativt stor andel av arealgrunnlaget er fordelt på mange og spredte jordstykker. Det store bildet viser også at det er et betydelig areal som pr. i dag ikke er i drift. Her er det stor variasjon mellom kommuner. I enkelte kommuner/områder er det en relativt sterk økning i arealer som går ut av drift. Dette er hovedsakelig arealer som er små (1-10 daa) og med en viss avstand til driftssenteret. Det er for mange aktive brukere ikke regningssvarende å holde disse arealene i drift, men arealer som går ut av drift har en negativ effekt på vår matvaresikkerhet og beredskap.

Det er også en utfordring at kvaliteten på grovfôret ikke alltid er optimal i forhold til den aktuelle produksjon på gården. Dette gjelder særlig muligheter for økt proteininnhold i grovfôret i mjølkeproduksjonen. I tillegg er det et stort potensial for økt produksjon målt i fôrenheter pr. daa.

Muligheter

Som for jordbruket ellers, er det de siste årene registrert en relativt sterk økning i kostnader knyttet til maskiner, utstyr, gjødsel, kraftfôr og innsatsfaktorer generelt. Dette har innvirkning på kostnadene i grovfôrproduksjon, og videre innvirkning på den totale lønnsomheten i de ulike produksjonene. Kostnadene pr. fôrenhet viser stor variasjon.

For bedret økonomisk resultat er det viktig å ha fokus på:

- Større andel av arealgrunnlaget nære driftsenheten
- Økt andel av driftsgrunnlaget som eget areal (reduisert leiejordandel)
- Kvalitet på grovfôret tilpasset produksjon
- Økt produksjon pr. daa
- God agronomi – blant annet økt presisjon - riktig bruk av innsatsfaktorer

5.2.4. Økologisk produksjon

Status og utfordringer

Den nasjonale strategien for økologisk landbruk (2018 – 2030) har som mål å stimulere til økologisk produksjon som er etterspurt i markedet. Strategien legger opp til at utviklingen av økologisk produksjon og forbruk må skje med utgangspunkt i markedet og etterspørselen etter økologiske produkter. Strategien legger videre vekt på å legge til rette for økologisk jordbruk, utvikling av kunnskap og kompetanse og etablering av effektive verdikjeder.

Økologisk produksjon følger regelverket i økologiforskriften. Kontroll og tilsyn av økologisk produksjon i Norge er delegert til Debio. I økologisk produksjon stilles det ekstra krav til miljø og dyrevelferd. Økologiske driftsformer uten bruk av kjemisk-syntetiske plantevernmidler og mineralgjødsel, kombinert med vekstskifte, har positiv effekt for biologisk mangfold, jordkvalitet og jordstruktur.

Økologisk jordbruk har en viktig spydspissfunksjon ved at den beveger hele jordbruket i en mer miljøvennlig og bærekraftig retning (NIBIO Rapport nr. 87, 2015). En viktig grunn til å videreutvikle økologisk jordbruk er at driftsformen kan bidra til å gjøre landbruket mer miljøvennlig og bærekraftig. Erfaringer, kunnskap og økologiske prinsipper kan overføres til det konvensjonelle jordbruket. Det er i denne sammenheng viktig at det opprettholdes et visst antall produsenter og produksjoner, og at det opprettes gode fag- og produsentmiljøer.

Tall fra 2020 viser at vi på landsbasis hadde en økning i produksjon av matkorn, og noe reduksjon i produksjon av fôrkorn. Det økologiske arealet økte for andre året på rad. En ser en liten økning i økologisk mjølkeproduksjon. Anvendelsesgraden av økologisk mjølk er stabil på ca. 58 %. Andelen økologiske mjølkekyr og ammekyr ligger i størrelsesorden 3-4,5 %. Andel økologisk areal ligger på ca. 3 %. Økologiske egg utgjør 9 % av totalproduksjonen.

Tall for Innlandet viser at vi er omtrent på nivå med gjennomsnittstall for landet. Det økologiske arealet har gått nedover siden 2011 og utgjør mindre enn 3 % av arealet i drift. Økologiske verpehøner har hatt en vekst i de siste 10 årene, mens antall storfe er relativt stabilt. For småfe har antallet gått nedover siden 2011. Det er en økning for gris, men andelen er svært liten.

Norsk Landbruksrådgiving (NLR) tilbyr økologisk rådgivning, og dette er et tilbud til alle produsenter. NLR initierer og bidrar til relevante FoU-prosjekter for ny kunnskap og kompetanse innen de ulike økologiske produksjoner. Det rettes også fokus mot ulike «flaskehalser» for økt produksjon og god inntjening. Flere FoU-prosjekter kan ha overføringsverdi til konvensjonelt landbruk.

Noen av de vesentligste utfordringene i økologisk produksjon er knyttet til:

- Tilgang til økt areal
- Tilgang på husdyrgjødsel
- Mottak og videre avsetning
- Muligheter for økt pris til produsent

Muligheter

Det er en målsetting at det skal produseres økologiske produkter i Innlandet tilsvarende det markedet etterspør. En stor andel av økologisk forbruk blir i dag dekket av import. Det er registrert en stadig økende etterspørsel etter økologisk produkter i det norske markedet. Dette gir norske bønder muligheter til å produsere mer økologiske mat for å dekke denne økte etterspørselen.

Andelen økologisk produksjon er lav. En ser en økning i produksjon og etterspørsel, men dette utgjør volummessig svært lite. En har sett en økning i omsetning direkte til forbruker, blant annet gjennom salg via REKO-ringer. Dette gir en noe høyere pris til produsent, men er en relativt arbeidskrevende omsetningsform.

Mjølkeproduksjon er den produksjonen som har høyest andel økologisk produksjon i Innlandet. Rørosmeieriet er en stor mottaker av økologisk mjølk, og som kjøper økologisk mjølk fra TINE. En stor andel av denne mjølka produseres i Innlandet. Rørosmeieriet videreforedler også mjølk til en rekke økologiske meieriprodukter, har hatt en sterk vekst i omsetning, og ønsker økt tilgang på økologisk mjølk. I denne sammenheng er det særlig i områdene i Nord-Østerdalen det er mest aktuelt å innhente mer økologisk mjølk. Det er ellers i Innlandet flere mindre lokale videreforedlingsbedrifter som videreforedler økologisk mjølk til ulike produkter.

Økologisk landbruk bidrar til økt matmangfold. Aktørene innen økologisk landbruksproduksjon innehar et bredt spekter av spisskompetanse. Denne kompetanse relaterer seg til ulike produksjoner, ulike tema og ulike ledd i verdikjeden. Denne kompetansen er viktig for konvensjonelt landbruk, og kan bidra til gode tilpasninger i forhold til bærekraft, klimatilpasninger og sirkulærøkonomisk tenkning.

NLR har bl.a. på oppdrag fra myndighetene utarbeidet rådgivningsopplegg innen de ulike økologiske produksjonene. NLR har også tilbud om gratis førsteråd i forbindelse med en eventuell omlegging til økologisk produksjon, samt rimelig veiledning i den videre prosessen mot en omlegging.

5.3. Lokalmat

Foto: Anne Berit Grasbakken, Statsforvalteren i Innlandet

Status og utfordringer

Innlandet har en ledende posisjon blant norske fylker med tanke på produksjon og omsetning av lokalmat. Lokalmatprodusentene kan være medlemmer av ulike nettverk og organisasjoner, og det er derfor vanskelig å fastslå hvor mange som finnes i Innlandet. For eksempel finner vi på nettsiden til Lokalmat.no at det er 83 produsenter av lokalmat i Innlandet per i dag. Av etablerte matnettverk har vi: Rørosmat, Mat fra Toten SA, Gudbrandsdalmat SA og Smak av Innlandet, samt Smak av Valdres (lite aktiv). I tillegg har vi Hanen som er landsdekkende. Salget av lokalmat foregår på ulike måter, som for eksempel via REKO-ringer, Bondens Marked, matfestivaler, dagligvarebutikker, netthandel, matnettverkene, gårdsbutikker, AMOI (via Posten) og ikke minst gjennom HORECA (hotell, restaurant og catering). Salget av lokalmat og -drikke gjennom dagligvarehandelen har hatt en kraftig økning de siste årene.

Partnerskapet i Innlandet (fylkeskommunen, Statsforvalteren og Innovasjon Norge) har utarbeidet mål, tiltak og ansvar for lokalmat og reiseliv som bygger oppunder strategien Matnasjonen Norge. Partnerskapet jobber via ei arbeidsgruppe for lokalmat og reiseliv med tiltak for distribusjon og pakkeløsninger i 2021.

Utfordringene for lokalmatprodusentene er mange, og handler mye om markedsføring, kompetanse og økonomi. Vi summerer kort opp i noen punkter:

- Innpass i dagligvarehandelen er utfordrende. Kjedene har sterke føringer for hvor de handler matproduktene fra, og de har egne merkevarer (EMV) som prises fordelaktig. I tillegg krever ofte kjedene at leverandørene skal bidra til markedsføring, noe som er krevende både med tanke på tid og kostnader.
- Innpass i grossistleddet er utfordrende.
- Utfordring leveringsdyktighet ved større kvantum, stabilitet i produksjon, lagringsdyktighet/ferskvare
- Utfordringer med transport/logistikk til ulike mottak/kunder
- Offentlige anskaffelser: Det er ofte lite rom for innkjøp av lokalmat når offentlige etater utarbeider anbud, og det er i tillegg krevende for lokalmatprodusentene å svare på anbud.
- Markedsføring krever kapital, tid og kunnskap. Når dette mangler går det ut over mulighetene til å markedsføre seg.
- Manglende kunnskap om forretningsdrift.
- Betalingsvillighet hos kunden. Det er ikke alltid at kundene opplever at en høyere pris for produktene er verdt det, ut fra en vurdering av pris versus kvalitet. Høye marginer i distribusjonsleddet rammer lokalmatprodusentene.

- Mange lokalmatprodusenter har begrensede muligheter for god inntjening.
- Vekst og oppskalering kan, men bør ikke gå på bekostning av produktenes særpreg og kvalitet.
- Det er utfordrende med tilgang til arbeidskraft med god matfaglig kompetanse.
- Det er en utfordring å få til gode nettverk og fagmiljøer.

Muligheter

Mat og matopplevelser er et viktig utgangspunkt for verdiskaping på andre områder. Koblingen er særlig tydelig på reiselivs- og kulturområdet, jf. Regjeringens strategi Matnasjonen Norge.

Mulighetene knytter seg til:

- Styrking av utdanningstilbudet for lokalmatprodusenter
- Profesjonalisering og kostnadseffektiv produksjon
- Utvikling av emballasje som reduserer matsvinn, forteller en historie og frister til kjøp
- Historiefortelling
- Bedre utnytting og styrking av eksisterende distribusjonssystemer og nettverk.
- Koble sammen nettverk av mat med nettverk knyttet til opplevelser, kultur m.fl.

Gjennom Stiftelsen Norsk Mat er det mulig å søke om to merkeordninger:

1. Spesialitet (41 produkter i Innlandet har dette merket i dag)
2. Beskyttede betegnelser som omfatter
  - a. Opprinnelsesbetegnelse
  - b. Geografisk betegnelse (fire produkter i Innlandet har dette merket i dag)
  - c. Tradisjonelt særpreg

Disse merkeordningene er en styrke å ha med tanke på markedsføring av produktene.

5.4. Landbruksbasert reiseliv

Status og utfordringer

Innlandet har et mangfold av tilbud når det gjelder landbruksbasert reiseliv. Dette omfatter typiske reiselivstilbud knyttet til landbruket, slik som videreføring for salg fra gårdbutikker og/eller servering av egenproduserte eller lokale råvarer, gårdsovernatting, gårdsopplevelser, selskap, kurs og konferanse, men også tilbud om aktiviteter og opplevelser knyttet til utmark, som jakt, fiske, kanoturer, fjellturer, sykkelturner, «glamping», tretoppfytter osv. Det er pr. nå i underkant av 30 besøksgårder i Innlandet som er medlem av organisasjonen Hanen. Det er også flere tilbydere som ikke er medlemmer av Hanen, men som markedsfører sine tjenester direkte på sosiale medier eller gjennom destinasjonsselskapene.

Partnerskapet i Innlandet (fylkeskommunen, Statsforvalteren og Innovasjon Norge) har utarbeidet mål, tiltak og ansvar for lokalmat og reiseliv som bygger oppunder strategien Matnasjonen Norge. Partnerskapet jobber via ei arbeidsgruppe for lokalmat og reiseliv med tiltak for distribusjon og pakkeløsninger i 2021.

Mangel på faglærte kokker og servitører er en av de største utfordringene for bedrifter som serverer mat som del av opplegget sitt. Ifølge NAV er det 72 ledige kokkestillinger i Innlandet pr. april 2022. For Innlandet som Norges største reiselivsfylke (med unntak av Oslo), er dette en alvorlig utfordring. Søkertallene til og oversikten over frafall fra videregående skole viser at ungdom svikter alle typer matfag. Rekruttering til matfagene er en utfordring, og vinteren 2022 gjennomførte Innlandet fylkeskommune en kampanje for å få flere ungdommer til å søke videregående opplæring innen restaurant- og matfag.

Organisering av tilbud innen jakt og fiske er for dårlig og gir lav lønnsomhet. Bygdefolk ønsker delvis å forbeholde en del av jaktmulighetene til seg selv og egne barn. Utleie av jaktrettigheter til en høy pris krever svært mye av produktet. Kundeinnsikt kan være mangelfull. Det er også vanskelig å få tak i dyktige guider. Hyttebygging har mange steder bidratt til konflikter når det gjelder både beiterett, beitedyr og arealbruk.

En annen utfordring kan være mangelfull og for dårlig skilting langs vei for at kundene enkelt finner fram.

Muligheter

Det er stor interesse for tilbud innen landbruksbasert reiseliv knyttet til ferie og fritid, og etterspørselen har økt gjennom koronapandemien siden det ikke har vært mulig å reise på utenlandsferie. Mange har oppdaget at Norge er et flott ferieland. Dette må vi utnytte og videreutvikle tilbudet og produktene vi har for å holde på noe av det markedet vi har fått under koronapandemien. Det ligger også gode muligheter for å øke bruken av lokalmat i reiselivet.

Norske turister har gjerne forventninger til å få velge lokale, norske spesialiteter når de ferdes langs norske veier. Her ligger det muligheter til å nå et marked med kunder som stiller høye krav til serveringstilbudet og som kanskje er villig til å betale en høyere pris.

5.5. Inn på tunet og gårdsbarnehager

Status og utfordringer

I Innlandet er det rundt 50 gårder som er godkjente som Inn på Tunet-gårder i 2022. Det er Stiftelsen Norsk Mat som godkjenner IPT-gårdene. I tillegg er det rundt 30 gårder til fra Innlandet som er innmeldt hos Stiftelsen Norsk Mat, men som ikke har godkjenning for øyeblikket. Gårdene har ulike tilbud til følgende grupper:

1. Barn og unge (oppvekst, skole, fritid)
2. Arbeidstrening og rehabilitering
3. Helse og omsorg (demens, psykiatri)
4. Andre tjenester (flyktninger, kriminalomsorg i frihet, osv.)

IPT-gårdene har sin egen salgs- og markedsføringsorganisasjon som heter Inn på tunet Innlandet SA. 25 av IPT-gårdene i Innlandet er medlemmer her, og blant medlemmene er det gårder både med og uten godkjenning.

Av utdanningstilbud innen IPT har vi i Innlandet to aktører som tilbyr studier:

1. Norges grønne fagskole Veia: Grønn helse - Helsefremming gjennom aktiv og passiv deltakelse i bruk av planter og natur
2. Fagskolen Innlandet: Dyreassistert terapi

Tilbudet om IPT-tjenester retter seg i all hovedsak mot kommunene som kjøpere. Vi har ikke oversikt over hvor mange kommuner i Innlandet som kjøper IPT-tjenester, og i hvilken grad de benytter seg av dette tilbudet.

Tilbyderne av IPT-tjenester opplever at det er vanskelig å få solgt sine tjenester til kommunene, og at det er vanskelig å få gode og langsiktige avtaler. Det gir lite forutsigbarhet for IPT-gårdene. Det kan ellers virke som at en del IPT-tilbydere har lite kompetanse på salg og markedsføring, og det kan også handle om kapasitet. Inn på Tunet Innlandet SA er etablert nettopp for å møte denne utfordringen, men likevel så opplever mange at de ikke får solgt sine tjenester. IPT har heller ikke det omdømmet

de burde ha. I noen miljøer blir det sett på som at dette skal være inntekt og sysselsetting til bonden, og at det derfor ikke blir tatt på alvor faglig sett. Det er rett og slett for dårlig kjent hva slags tilbud IPT kan tilby. I tillegg har det vært utfordrende å drive IPT-tjenester under pandemien siden mange har måtte stenge med hensyn til smittevern.

I tillegg til IPT-gårder har vi om lag 15 stykker som driver gårdsbarnehager i Innlandet. Gårdsbarnehage er et privat barnehagetilbud som er basert på gårdens og landbrukets ressurser. De er godt etablert i sine nærmiljøer og for gårdbrukerfamiliene representerer de samtidig verdifull sysselsetting og næringsinntekt i tillegg til den tradisjonelle gårdsdrifta. Gårdsbarnehagene har sin egen forening på nasjonalt plan som heter Nettverk for natur og gårdsbarnehager.

Muligheter

Inn på tunet skal dekke behov både i samfunnet og landbruksnæringa. Formålet er å dekke samfunnets behov for aktivitetstilbud for personer med demens, innen skole/pedagogikk, psykisk helse og rusomsorg m.m.

Et velfungerende IPT-tilbud i Innlandet vil bidra til et større mangfold i tjenestetilbudet innen helse-, omsorgs-, utdannings-, arbeids- og sosialområdet. Det vil også gi muligheter for inntekter og verdiskaping for landbruksnæringa og bidra til levende bygdesamfunn. Bruk av IPT-tjenester vil ellers føre til innsparing for kommunene ved at de utsetter behovet for institusjonsplass for demente. IPT-tjenester vil bidra til at brukerne av tjenestene vil få mer kunnskap knyttet til økologi, biologi og det grønne skiftet.

5.6. Urbant landbruk

Status og utfordringer.

Urbant landbruk betegner en rekke ulike aktiviteter knyttet til dyrking og husdyrhold i by og bynære strøk. Det urbane landbruket kan være kommersielt, i form av mer tradisjonelt landbruk og hagebruk, andelslandbruk, takfarmer, kombinert landbasert fiskeoppdrett og grønnsakproduksjon, dyrking i høyden for eksempel i tomme industribygg, eller birøkt. Urbant landbruk kan også være dyrking i parselhager, skolehager, takhager, fellehager, private hager, pallekarmer og på balkonger.

Urbant landbruk har hatt et oppsving de siste ti årene i deler av verden, og i de siste årene også i Norge og Innlandet. Hamar kommune har tatt rollen som pilotkommune i Innlandet, men over hele fylket har det i den senere tiden dukket opp små og store urbane landbruksprosjekt. I februar 2021 kom det en nasjonal strategi for urbant landbruk som har som hovedmål å legge til rette for urbant landbruk i byer og tettsteder. Strategien bygger på gjeldende politikk i en rekke stortingsmeldinger og andre politikkdokumenter med målsettinger som det urbane landbruket kan bidra til å nå.

Urbant landbruk er ikke en konkurrent til det tradisjonelle landbruket, men er et supplement.

Urbane landbruksprosjekt har i stor grad blitt initiert av enkeltpersoner og sivile organisasjoner. Nå har også det offentlige begynt å involvere seg og se mulighetsrommet.

Muligheter

Flere og flere ønsker å ta del i produksjon av mat fra planter og dyr til eget og andres forbruk. Dette gir muligheter for å danne relasjoner mellom folk i urbane miljøer og næringsutøvere i det profesjonelle landbruket. Ved at flere får kunnskap om dyrking vil råvarenes kvalitet verdsettes høyere og flere i samfunnet forstår arbeidet som kreves for å produsere mat. Dette kan gi samfunnet en bedre forståelse av rammebetingelsene i landbruket og hvilke krav forbrukere kan stille til det

landbruket skal levere. Det vil også kunne føre til at samfunnet blir mer oppmerksomme på hvorfor jordvernet er så viktig.

Hovedmålet i det urbane landbruket er vanligvis ikke volumproduksjon, men å skape sosiale møteplasser, utdanning, helse, integrering, entreprenørskap, matkultur og vern av jord og grøntarealer. Her er det et mulighetsrom for at både urbant landbruk og det tradisjonelle landbruket blir en anerkjent tjenesteleverandør for å nå målene innenfor flere politikkområder. Urbant landbruk kan også ta en rolle i bevaring av biologisk mangfold ved å dyrke bevaringsverdige planter og ta vare på bevaringsverdige dyr da de ofte har lavere krav til produksjonsvolum.

Urbant landbruk kan også fungere som piloter innenfor ny kretsløpsteknologi som på sikt kan overføres til det tradisjonelle landbruket. Ny kunnskap og teknologi i landbruket kan også overføres til urbant landbruk.

5.7. Andre aktuelle fagtema og utfordringer

5.7.1. Villsvin

Villsvin regnes som en fremmed, og uønsket art i Norge. Miljødirektoratet og Mattilsynet har på oppdrag fra LMD utarbeidet en handlingsplan mot villsvin i Norge for perioden 2020-2024. Målsettingen i planen er færrest mulig villsvin på et minst mulig område.

Innlandet har lang grense mot områder i Sverige som har villsvinbestander. Dette innebærer at spesielt østlige deler av Innlandet er utsatt for innvandring av villsvin fra Sverige. Det er behov for tiltak som bestandsovervåkning, tiltak for tidlig oppdagelse av smitte og tiltak for å hindre eventuell smitte til tamsvinpopulasjonen.

5.7.2. Tamreindrift i Innlandet

I Innlandet er det samisk reindrift i Engerdal og Os kommuner. I tillegg har vi fire tamreinlag. Disse er; Lom Tamrein, Vågå Tamrein, Fram Reinlag og Filefjell Reinlag. Tamreindriften står for betydelig verdiskaping.

Tamreindriften benytter utmarksbeite/fjellbeite hele året, med forflytninger mellom ulike beiteland avhengig av årstiden. I enkelte av tamreinområdene er det konflikter knyttet til rein som oppholder seg/beiter på områder utenfor «lovlig» område og/eller forårsaker beite- tråkkskader på innmark. Det jobbes kontinuerlig med å finne løsninger på disse utfordringene.

Rendalen Renselskap er en organisasjon som forvalter Rendalsren og er ikke et tamreinlag. Denne reinen har en egen formell status da den beskattes ved avskyting gjennom salg av jaktkort. Dyrene er eiendomsdyr som forvaltes etter reindriftslovens bestemmelser. Organisasjonen Rendal Renselskap omfatter alle grunneiere i Rendalen Østfjell i tillegg til områder i Engerdal, Trysil og Tynset.

Statsforvalteren i Trøndelag har fag- og forvaltningsansvar for reinbeiteområdene i Innlandet.

5.7.3. Fjellandbruk

Fjellandbruket i Innlandet er betydelig i omfang. Innlandet har pr. definisjon 25 fjellandbrukskommuner. Fjellandbrukskommunene i Innlandet står for en svært stor andel av volumproduksjon av mjølk og kjøtt i Innlandet, og dertil tilhørende verdiskaping.

Fjellandbruket har særlige utfordringer knyttet til bruksstruktur, klima, topografi, arrondering og produksjonsgrunnlag. Det ligger likevel store muligheter i bruk av gras- og beiteressursene i fjellområdene, blant annet utmarksbruk og seterdrift. En god utnytting av ressursene som fjellområdene representerer, kan bidra til økt matproduksjon og sjølforsyning, styrket grunnlag for

arbeidsplasser, ivaretagelse av kulturlandskapet og opprettholdelse av biologisk mangfold gjennom tilpasset beitebruk.

Fjellandbruket har også gode forutsetninger for å produsere mat med særpreg og levere naturbaserte opplevelser. De særegne fortrinnene og markedsmulighetene som fjellandbruket har, kan utvikles og utnyttes. Noe av fjellandbruket har også potensial til alternative produksjoner til gras og beite som grønnsaker, poteter og korn.

Som for jordbruket ellers, vil klima- og bærekrafttilpasning være nødvendig. Viktige faktorer her er blant annet agronomiske tilpasninger, tilpasset drift generelt, nye plantesorter, fokus på karbon i jord, utnytting av utmarksbeite med mer.

Det er igangsatt et arbeid med å utrede grunnlaget for et «Nasjonalt senter for fjellandbruk» i Valdres (Løken gård). Dette senteret er tenkt å ha en funksjon for drift og samordning av nettverk og satsinger innen fjellandbruket nasjonalt. Et senter vil også kunne ha en rolle som pådriver for næringsutvikling innen fjellandbruket, forskning og utvikling og internasjonalt samarbeid.

Fjellandbrukssatsingen

I perioden 2014-2016 og perioden 2019-2022 er det blitt bevilget midler til en målrettet satsing innen fjellandbruket i Norge. De fire fylkene Vestfold og Telemark, Oslo og Viken, Trøndelag og Innlandet er omfattet av denne satsingen. Satsingens målsetting er å styrke grunnlaget for bærekraftig verdiskaping i fjellområdene innenfor tradisjonelt landbruk, seterbruk og bygdenæring. I Innlandet er 25 kommuner definert som «fjellandbrukskommuner», og i disse områdene er det gjennomført/igangsatt ulike tiltak og prosjekter for å støtte opp om utfordringer og muligheter i fjellandbruket.

6. Matsvinn

Matsvinnet i jordbrukssektoren ble målt til 43 883 tonn i 2020. Dette utgjør 1,72 prosent for alle produksjoner samlet. Dette kommer frem i den første kartleggingen av matsvinn i jordbruket som nå er gjort av Landbruksdirektoratet.

Fem departementer og 12 bransjeorganisasjoner har undertegnet «Bransjeavtalen om reduksjon av matsvinn» (2017). Blant disse var Landbruks- og matdepartementet, Norsk Bonde- og Småbrukarlag og Norges Bondelag. Avtalen forplikter aktørene til å halvere matsvinnet i verdikjeden for mat samlet sett fram til 2030. Avtalen har også som formål å gi økt kunnskap om omfanget og årsakene til matsvinn. En del av kunnskapsgrunnlaget er utarbeiding av rapporter som blant annet viser statistikk over matsvinn, utviklingen i matsvinn med hensyn til måloppnåelse, og årsaker og tiltak for hele matkjeden fra produsent til forbruker.

I Landbruksdirektoratets rapport for 2020 beskrives verdikjedene for de enkelte jordbruksproduksjonene, omfanget av matsvinnet er kvantifisert, og årsakene til matsvinn i jordbrukssektoren (primærleddet) er identifisert (Rapport nr. 21/3-29).

Jordbrukssektoren har generelt sett relativt lavt matsvinn. Matsvinnet i prosent av produserte mengder (dvs. høstede og slaktede mengder) varierer mellom produksjonssektorene:

- For kjøtt var matsvinnet i 2020 1 585 tonn, og dette utgjorde 0,59 prosent av slaktemengdene.
- For melk var matsvinnet 2 060 tonn, og utgjorde 0,14 prosent av melk på tank som skal til meieri.
- For egg var matsvinnet 554 tonn, som er 0,95 prosent av innveide egg til eggpakkerier.

- For korn var matsvinnet på 10 146 tonn, som er 7,14 prosent av høstet og innveid mengde matkorn (som er et gjennomsnitt av de fem siste årene). Å se på enkeltår gir et feil inntrykk knyttet til metodikken og spesielt lagerforskyvninger.
- For grønt samlet lå matsvinnet på 29 538 tonn, som er 5,43 prosent av totale mengder tilgjengelig. Det er variasjoner mellom ulike produksjoner av frukt-, bær, grønnsaker og poteter med hensyn størrelsen på matsvinnet. Det er blant annet store variasjoner med hensyn til hvor holdbare og hardføre produktene er, og slik sett påvirker det hvor mye som må utsorteres. Det er også forskjeller mellom produksjonene hvor utsortering foregår, noe som påvirker om dette inngår i primærleddets matsvinnstatistikk eller skjer oppstrøms eller nedstrøms i matkjeden. Gulrot, som er en stor produksjon, er dessverre ikke med i tallene for grønnsaker grunnet usikkerhet i datagrunnlaget

Jordbruket har mange produksjonssektorer (kjøtt, melk, egg, korn, frukt-, grønnsaker, poteter) og et stort mangfold av produksjoner og ulike prosesser. Årsaker til matsvinn er derfor også varierte/ulike. Det lave matsvinnet i jordbrukssektoren samlet sett har flere forklaringer. Norsk jordbrukssektor er moderne, og produserer i hovedsak med høy kvalitet sett i en global sammenheng. Matsvinn innen jordbrukssektoren skyldes som oftest at produktene ikke holder høy nok kvalitet (ut fra gitte kvalitetskrav fra kjøper), feil, skader, sykdommer med mer. Det jobbes kontinuerlig med forskning og utvikling, dyrehelse, plantehelse, matsikkerhet og så videre i de ulike sektorene, noe som også i stor grad betyr høy kvalitet på produksjonene og lavt matsvinn. Det er i tillegg økonomiske insentiver for aktørene i jordbrukssektoren til å ha høyest mulig kvalitet på produktene de produserer, og få omsatt mest mulig til høyest mulig pris. Dårlig kvalitet gir seg utslag i trekk eller lavere priser.

7. Teknologi i jordbruket – utvikling og innovasjon

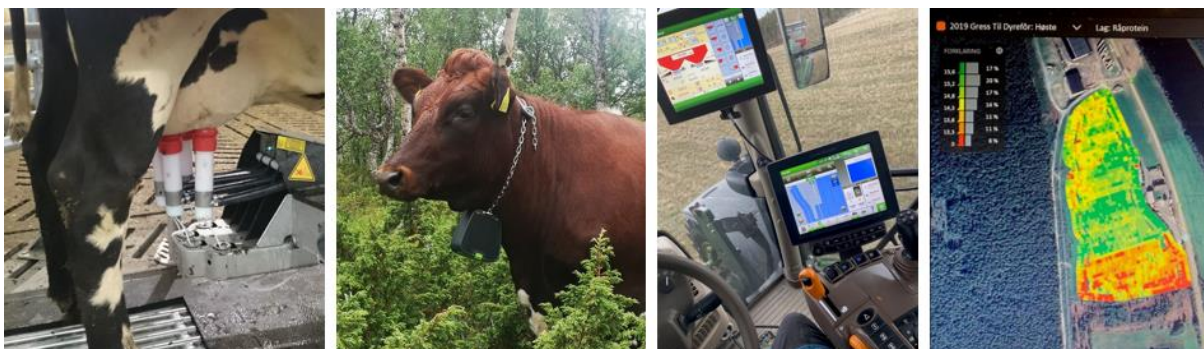

Foto: Anne Berit Grasbakken og Jorunn Stubsjøen, Statsforvalteren i Innlandet og Morten Øverli

Status og utfordringer

Jordbruket er ei framoverlent næring og det tas i bruk ny, tilgjengelig teknologi på traktorene, i fjøset, ute på jordene og på utmarksbeite. Flere bedrifter i Innlandet utmerker seg gjennom innovasjon og utvikling av nye løsninger innen beitebruk, sporbarhet og avl (bl.a. Findmy og Os ID). Norsk institutt for biovitenskap (NIBIO) avdeling Apelsvoll er også langt framme innen dette feltet ved å være «Senter for presisjonsjordbruk» i Norge. NIBIO jobber blant annet med forskning, utvikling og testing i praksis av ulike systemer for automatisering og robotisering. Dette spesielt i planteproduksjonene, samt teknologi innen presisjonsjordbruk. Høgskolen på Blæstad har også fokus på teknologi i landbruket.

I jordbruksnæringen i Innlandet er det tatt i bruk utstyr for presisjonslandbruk som er tilpasset gjødsling og kalking, lavere sprøytadoser, effektiv traktorkjøring, droner som bidrar til redusert marktrykk, mjølkerobot, aktivitetsmåler på ku, elektroniske hjelpemidler på beite og så videre. Ved å ta i bruk de nye løsningene innenfor presisjonsjordbruk kombinert med blant annet å være en god agronom, er bonden en viktig bidragsyter til å redusere klimagassutslipp og avrenning fra landbruket. Presisjonstiltak kan også redusere kostnadene for bonden.

Det er en utfordring å få den nye kunnskapen raskt nok ut i utdanningsinstitusjonene i Innlandet og at næringen får tatt i bruk moderne/nytt utstyr. Innkjøp av nytt, moderne utstyr er kostnadskrevenne for et enkelt bruk. Investeringene må være lønnsomme og løsningene praktiske nok til at bonden tar dem i bruk.

Muligheter

Å ta i bruk ny teknologi og implementere denne i landbruket er viktig, men dette er krevende da utstyret er kostnadskrevenne og lønnsomheten i landbruket generelt sett er relativt lav. Det blir viktig å sikre/etablere gode tilskudds-/investeringsordninger som gjør at ny teknologi i større grad kan tas i bruk. Dette er viktig for landbruket, men også for at leverandørene skal satse på, utvikle og tilby ny teknologi til landbruket i Norge.

Å ta i bruk nye energikilder som solenergi og elektriske motorer er klimatiltak som er aktuelle for landbruket.

Det ligger også muligheter i å tenke sameie og samarbeid på dette feltet, slikt at nytt teknologisk utstyr blir godt utnyttet og kostnadene for den enkelte bonde blir redusert.

NIBIO har iverksatt et 5-årig samarbeidsprosjekt (2020-2024) for å videreutvikle teknologiske løsninger for enda bedre presisjonsjordbruk (PRESES). Prosjektet skal sørge for at løsningene kommer ut i praksis på gårdene.

Senter for presisjonslandbruks lokalisering til Apelsvoll er et viktig fortrinn for jordbruket i Innlandet. Det ligger til rette for mer direkte kontakt mellom næringen og forskningen, og utprøving, testing og informasjon kan skje raskt og effektivt. Teknologiutvikling vil være en del av klimaløsningen i landbruket.

DEL III Tiltaksdelen

Mål: 1. Kunnskap og kompetanse

Innlandet skal ha tilgang på nødvendig kunnskap og kompetanse for å videreutvikle bioøkonomien regionalt.

Tiltak	Ansvar/ samarbeids- partnere	Finans- iering/ ressurser	Komm entar
Støtte kompetansegivende kurs (av en viss størrelse) for brukere innen alle jordbruksproduksjoner (eks.: «Kornskolen», agronomi, presisjonslandbruk, ny teknologi, økonomi, bedriftsledelse, innovasjon/entreprenørskap, logistikk, markedsføring, investeringsøkonomi, karbonlagring i jord, klimagassreduksjon, økologisk landbruk m.m.)	FK, SF, Norsvin, GENO, Tine, Nortura, kommunene, NLR	FK, SF	
Etablere og støtte FoU-prosjekter for utvikling av, og økt bruk av alternative proteinkilder i fôr	NIBIO Apelsvoll, Blæstad, NLR Innlandet.	SF, FK	
Støtte kompetansegivende kurs for aktører innen lokalmat, landbruksbasert reiseliv, urbant landbruk og Inn på tunet (eks.: markedsføring, salg, økonomi, guiding, nettverk)	FK IN	RK, SF, IN	
Støtte opp om/bidra til forskning og utvikling innen tema/fagområder som er viktige i jordbruksproduksjonene.	FK SF	SF, FK	
Støtte tiltak for økt formidling av resultater fra forskning/utredninger og forsøk	SF, NLR, NB, NBS	SF, FK	
Støtte kompetansegivende kurs som gir kunnskap om tiltak for å redusere avrenning til vassdrag fra jordbruket, samt viktigheten av å ta vare på et godt vannmiljø.	SF, NIBIO, NLR, FK	SF, FK	
Støtte til gjennomføring av «Trygg bonde kurs» i alle kommuner, og etablering av Bondens Nettverk i alle kommuner	Kommunene SF, NLR	FK, SF	
Beholde og videreutvikle grønt utdanningsløp på videregående nivå, fagskolenivå og høgskolenivå	FK		
Sikre tilbudet «Voksenagronom»	FK		
Arrangere fagkonferanse for utdanning innen landbruket	FK		
Initiere utviklingsarbeid mellom flere parter for å videreutvikle nye/relevante utdanningstilbud og kompetansetiltak.	FK, SF m.fl.		
Støtte tiltak for å opprettholde rekruttering til landbruket (avløserkurs, mentorordning, kurs i overdragelse, nettverk for nye/unge bønder, møteplasser, kurs i tilskuddsordn. og lovverk.)	SF, FK, kommunene og landbruksnæringen		
Rekruttere lærlinger til landbruket	FK, næringa		

Iverksette rekrutteringskampanje til «Grønt utdanningsløp»/ROP-prosjektet (rekruttering og profilering naturbruk)	FK	FK	
Bidra til rekruttering til mat- og restaurantfaget (inkl. lærlingeplasser)	FK		
Støtte tiltak som bidrar til å øke samhandling mellom aktørene innen landbruksnæringen og mellom aktørene i landbruket, kommunene og samfunnet for øvrig. Dette gjelder både lokalt, regionalt og nasjonalt	SF, FK, kommunene, landbruksnæringene		
Mål: 2. Marked og konkurransekraft			
Innlandet skal ha attraktive etablerer- og utviklingsmiljø for biobasert verdiskaping.			
Tiltak	Ansvar/samarbeidspartnere	Finansiering/ressurser	Kommentar
Støtte tiltak og satsinger som styrker identitet og stolthet i Innlandet; landbruk, matproduksjon, opplevelser m.m. (Eks. Midt i Matfatet, Fåriskfestival, Norsk Rakfiskfestival, potetfestival og andre typer arrangementer. Bruke matvarer som har fått spesialitetsmerke og geografisk beskyttet betegnelse) Støtte tiltak som; «Besøksgårder» og «Åpen gård».	SF, FK m.fl. jordbruksnæringen, samvirkeorganisasjonene m.fl.	FK, SF, Landbruksnæringen	
Støtte opp om utviklingen av «Presisjonslandbrukssenteret»	SF, FK	FK, SF	
Støtte opp om etablering av «Nasjonalt senter for fjellandbruk» og satsinger innen fjellandbruket	FK, SF, jordbruksnæringen, andre aktuelle aktører	FK, SF	
Landbruksbasert reiseliv:			
Synliggjøre mulighetene for verdiskaping av utmarksressursene, et levende kulturlandskap og lokal historie og kultur	FK/SF Kommunene Jordbruksnæringa		
Bidra til å bruke mer lokalmat i reiselivet	FK/SF, næringa		
Oppfordre til å lage beitebruksplaner og følge opp plansaksbehandling i kommunen for å redusere konfliktnivået i forbindelse med hyttebygging	Kommunene og SF/FK, landbruksnæringene og beitelag		
Lokalmat:			
Initiere og støtte rekrutteringstiltak for å få flere produsenter både innen lokalmat og landbruksbasert reiseliv	SF/FK		
Støtte organisasjoner og nettverk for distribusjon, markedsføring og salg av lokalmat	IN/SF		
Bidra til å skape stolthet og løfte frem de som har valgt mat- og restaurantfaget	FK/SF		
Bidra til nettverk for kompetanse og inspirasjon for kokker og lærlinger innenfor matbransjen (restaurant, offentlig og matindustrien)	FK/SF		

Bidra til synliggjøring og stolthet for matfagarbeidere og lærere i VGS restaurant og matfag	SF		
Bidra til at kommuner og offentlige etater benytter mer lokalprodusert frukt og grønt, lokalmat og økologiske produkter i sin virksomhet, ved bl.a. gjennom økt kunnskap om innkjøpsregelverk.	SF, FK	Matglede- korpset og Inspirasjon s- korpset	
Bidra til stolte matkommuner når det gjelder mer bruk av lokalmat, mat fra bunn, mindre matsvinn, gylne måltidsøyeblikk og økt oppmerksomhet rundt fagarbeidere, bl.a. gjennom «Matgledekorpset»	SF		
Bidra til at lokalmatprodusentene får tilgang til engrosmarkedet/matvarekjedene	Jordbruksnæri ngen		
Økologisk:			
Støtte ulike arrangementer og tiltak som fremmer og synliggjør norsk økologisk matproduksjon	SF		
Synliggjøre økologisk mat som en del av lokalmat - satsingen og «Urbant landbruk»	SF		
Inn på tunet:			
Arrangere infomøter m.m. for å øke kunnskapen om IPT hos kommunene	SF	SF/ Inspirasjon skorpset	
Profilere IPT i egne kanaler	SF	SF/ Inspirasjon skorpset	
Urbant landbruk:			
Etablere ei nettverksgruppe for urbant landbruk i Innlandet med aktører innenfor ulike organisasjoner både privat og offentlig	SF		
Støtte kurs og kompetansetiltak innenfor urbant landbruk	FK		
Støtte tiltak for etablering av flere skolehager og urbant landbruks-prosjekter i Innlandet	FK SF		
Utarbeide en strategi for urbant landbruk i Innlandet	SF, FK og aktuelle aktører		
Mål: 3. Biologiske ressurser og returstrømmer Innlandet skal være ledende i utviklingen av en bærekraftig og kunnskapsbasert produksjon og bruk av bioressurser (matproduksjon)			
Tiltak	Ansvar/ samarbeids- partnere	Finans- iering/ ressurser	Komm entar
Alle produksjoner:			
Bidra til tilgang på kvalifisert ekstra arbeidskraft (avløser, landbruksvikarordning og sesongarbeidskraft)	Avløserorg., kommunene, landbruks- næringen		
Bidra til tilgang på veterinærtjenester.	Kommunene	SF	

Synliggjøre muligheter for å styrke generell veterinærdekning og hvordan kommunene kan få bistand til å innfri kravet om veterinærvakt.			
Forebygge og dempe konflikter mellom beitebruk og fritids- /friluftinteresser i pressområder	SF Kommunene Jordbruksnæringen		
Bidra til økt kunnskap om dyrevelferd og dyrehelse	Mattilsynet, Animalia, jordbruksnæringen m. fl.		
Bidra til et styrket jordvern i Innlandet slik at en når målene i nasjonal jordvernstrategi. (Rådgivning, oppfølging av kommunene, opplysningsarbeid om jordvern, med praktiske råd og tiltak).	SF, FK, kommunene, jordbruksnæringen	FK, SF, Kommunene, L.dir.: Tilskudd til kommunal jordvernstrategi	
Utarbeiding av kommunal jordvernstrategi	Kommunene		
Korn:			
Videreføring av prosjektet «Kornsatsingen i Innlandet»	SF og hele verdikjeden	Egeninnsats fra deltakerne, FK	
Frukt, grønt og bær:			
Følge opp tiltakene i rapport «Grøntsektoren mot 2035»: <ul style="list-style-type: none"> • Styrke produsentøkonomi og rekruttering • Utnytte innkjøpskraften i offentlig sektor • Utvikle bærekraft som tydelig konkurransefortrinn • Øke kvalitet, styrke produktutvikling og utvide sesonger 	NLR, kommunene og Grøntnæringen	FK	
Tiltak som støtter opp om rådgiving, mentorordning og fagmiljøer	NLR	RK	
Økologisk:			
Øke kompetanse hos økologiske produsenter (bl.a. fra forsøk, utprøving, ny forskning), samt støtte fagsamlinger og møteplasser for å bygge nettverk og utveksling av kompetanse/kunnskap	NLR, SF	FK	
Støtte tiltak som overfører spisskompetanse fra økologisk produksjon til konvensjonelt landbruk (bærekraft, jordhelse, mekanisk ugrasbekjempelse, sirkulær-prinsipper m.m.)	NLR	FK	
Reetablere samarbeidsforum for Økologisk Landbruk (SF, FK, IN, NLR, kommunene og jordbr.nær. m.fl.)	SF	FK, SF	
Etablere og støtte fagsamlinger for økologiske produsenter	SF, FK, NLR	FK	
Støtte tiltak som bidrar til økt produksjon og etterspørsel av økologiske produkter.	Landbruksnæringen	FK	

Mjølke:			
Støtte og videreføre prosjekter med fokus på kostnadseffektive driftsbygninger, bl.a. «Innlandsfjøset», «Løs ku og fremtidstru», m.fl.	FK, IN, SF, Kommunene, landbruksnæringen	FK, IN SF	
Støtte opp om tiltak som styrker/ivaretar aktiv seterdrift. Tiltak innen bl.a. økonomi, beitebruk, strøm/energi m.m.	FK, SF, Kommunene, landbruksnæringen	FK, SF	
Etablere pilotprosjekt biogassanlegg koblet til mjølkeproduksjon m.fl.	Gårdbrukere, IN m.fl.	IN	
Kjøttproduksjonene:			
<u>Dyr på utmarksbeite:</u> Bidra til en god utnytting av utmarksbeiteressursene. Støtte opp om informasjon og organisering, kunnskap, teknologi på beitedyr (e-sporing, elektronisk beitestyring). Jobbe aktivt for at alle kommuner utarbeider forankrede beitebruksplaner for optimal utnytting av beiteressursene der bl.a. utfordringer og løsninger knyttet til hytter/ferdsel og beitebruk belyses.	FK, SF, Kommunene, landbruksnæringene og beitelag	Kommunene, SF	
Støtte prosjekter for kostnadseffektive driftsbygninger	IN	IN	
Støtte fornying av driftsapparatet innen sauekjøttproduksjon	IN	IN	
Grovfôr:			
Støtte tiltak (FoU, informasjon, fagdager) som bidrar til økte avlinger og optimal kvalitet m.m.	NLR, SF	FK	
Støtte utviklingen av nye klimatilpassede arter/sorter og ny dyrkningsteknikk	NLR, NIBIO	FK, Forskningsmidler	
Ta i bruk «presisjons-tiltak»; gjødsling, sprøyting, samt ny kunnskap om mulighetene innen utvikling av ny teknologi og presisjonslandbruk	Næringene, «grønne» VGs, fagskoler, agronom-utd.	VGS, FK	
Følge opp «Grovfôr 2020»-prosjektet - videreføring	NLR m.fl.	SF, FK	
Støtte og/eller initiere prosjekter for å «bytte» leiejord og eid jord. Utarbeide en veileder.	Kommunene, SF, Jordskifteretten	SF, FK	
Legge til rette for nydyrking av arealer nærmere driftssenteret	Kommunene, SF		
Støtte tiltak/prosjekter som styrker klimarådgivningen	NLR, Tine	SF, RK	
Ivaretagelse av biologisk mangfold og vannmiljø:			
Prioritere innsats for å ivareta biologisk mangfold på jordbruksarealer og i kulturlandskapet, som eks. skjøtelselbetinga naturtyper og arter, arter av nasjonal forvaltningsinteresse, sensitive arter, kantsoner og våtmarker, bla. gjennom å høyne kunnskapsnivået og legge til rette for gjennomføring av praktiske skjøtelsel- og biotop/habitatforbedrende tiltak der dette er	SF, FK, jordbruksnæringen, kommunene	RMP m.fl.	

nødvendig for å ivareta mangfoldet av arter, naturtyper, livsmiljøer og økosystemer. Benytte virkemidler som gir god effekt for å redusere avrenning fra jordbruksarealer i områder som ikke når miljømålet god tilstand.			
Stille regionale krav til miljøforsvarlig drift i særlig utsatte områder. (Jf. Jordloven § 11).	SF		
Matsvinn:			
Støtte tiltak og prosjekter som har som formål å redusere matsvinn i ulike deler av verdikjeden for matproduksjonen	Jordbruksnæringene, foredlingsindustrien m. fl.	FK, SF	
Teknologi i landbruket – utvikling og innovasjon:			
Koble tiltak innen teknologi i landbruket med landbrukets klimaplan	Landbruksnæringen, SK		
Følge opp og få mulige presisjonstiltak inn i RMP	SF	RMP	
Støtte opp om prosjekter som automatiserer produksjonene og moderniserer driftsapparatet (gjelder alle produksjoner)	Alle		
Støtte FoU-prosjekter for utviklingen innen husdyrgjødsel N-2 APPLIED, BIOGASS og separering. Resultater ut til aktuelle brukere.	FK, SF	FK, SF, IN	
Tiltak som gjør at ny teknologi til konvensjonelt utstyr blir tatt i bruk i større grad i jordbruket	Klosser, IN (Agritech-katapult)	IN, Bionova	
Støtte de som ønsker å teste nytt ikke-konvensjonelt utstyr	Næringen, NLR, SF	SF, FK Bionova	
Legge til rette for samarbeid på tvers av næringer – for å styrke fagmiljøer og for utvikling av nye bedrifter som jobber med jordbruksteknologi i Innlandet	Næringene, NLR, Klosser IN (Agritech-katapult)	IN, SF, FK, Klosser	
Støtte opp om etablering av fornybar energi på gårdsnivå (sol, vind, bioenergi m.m.)	FK, SF, IN Kommunene	IN, Bionova	
Mål: 4. Samarbeid			
Innlandets bioøkonomisatsing skal gi grunnlag for en felles og målrettet innsats, være inviterende overfor alle relevante aktører og forpliktende for alle involverte.			
Tiltak	Ansvar/samarbeidspartnere	Finansiering/ressurser	Kommentar
Styrke kompetansen og dele kompetanse mellom landbrukskontorer/kommuner innen forvaltning og næringsutvikling.	Kommunene	SF	
Benytte urbant landbruk for å etablere samarbeid og oppnå flere mål på tvers av fagområder og sektorer	SF	SF, FK	
Støtte effektive tiltak for å hindre spredning av villsvin.	SF, FK Kommunene Jordbruksnæringen		

Mål: 5. Synliggjøring og kommunikasjon

Innlandet skal påvirke og være en pådriver i bioøkonomien, og drive aktivt informasjonsarbeid ovenfor næringsliv og samfunn.

Tiltak	Ansvar/ samarbeids- partnere	Finans- iering/ ressurser	Komme ntar
Nyhets saker – videreformidling av ny kunnskap, fagdager og andre fagarrangementer m.m.	Alle	Alle	
Bidra til å øke forbrukerne sin generelle kunnskap om norsk jordbruk.	Jordbruksnæri ngen		

Bruk av forkortelser:

IN = Innovasjon Norge

FK/IFK = fylkeskommunen/Innlandet fylkeskommune

SF/SFIN = Statsforvalteren/Statsforvalteren i Innlandet

